

31 ШЫҒАРЫЛЫМ | 2025

SAIGA NEWS

Су қоймасындағы ақбөкен аталықтары. Степной қорығының суреті

Ақбөкенді сақтау Альянсының Бюллетені

Ақбөкеннің экологиясы мен қорғау мәселелері жөнінде мәліметтер алмасу үшін 6 тілде шығады

Қосымша қолдау:

АРНАЙЫ ТАҚЫРЫП

Елена және Валентин Ильяшенко: 2025 жылдың жазындағы Саратов және Волгоградтық Еділ бойындағы ақбөкендер..... 3

ЖАҢАЛЫҚТАР

Халықаралық

Полина Орлински: Ақбөкенді сақтау 2032 жылға дейін Орталық Азия сүтқоректілерін сақтау жөніндегі бастаманың (ОАСМ) өңірлік желісіне біріктірілген..... 6

Фариза Адилбекова: Орталық Азиядағы жабайы табиғатты ескере отырып сызықтық инфрақұрылымды жоспарлау үшін жаңартылған ОАСМ атласы ұсынылды 8

"Көкжиекті сканерлеу" – бұл ақбөкенге әсер етуі мүмкін ықтимал қауіптер мен факторлар туралы деректер жиынтығы 9

БАҚ-тан

Қазақстандағы ақбөкендердің рекордтық саны және мал басын реттеу қажеттілігі 10

Өзбекстан мен Қазақстан ақбөкенді қалпына келтіру үшін күш біріктіруде 11

Қытай соты алты контрабандистті 118 миллион юаньға бағаланған 1474 ақбөкен мүйізін заңсыз тасымалдағаны үшін 6-9 жылға бас бостандығынан айырды.. 12

Қазақстан

Ирина Вьюшкова: Мүйіздерді нақты сату негізінде: Қазақстанда жануарлардан алынатын өнімдердің онлайн саудасы қалай бақыланады 13

Мадина Таукелова: Қызметтік иттер жануарлардың контрабандасымен күресуге қалай көмектеседі..... 14

Моңғолия

Жаңалықтарды Буян Чимеддорж ұсынады 15

Ресей

Евгения Самтанова және Аида Байгазиева: "Кішкентай ақбөкен достары" шеруі – дала достарын біріктіретін мереке..... 19

Өзбекстан

Александр Есипов: Өзбекстандағы ақбөкендер үшін күн энергиясымен жұмыс істейтін алғашқы суат 21

Наталья Шивалдова және Динара Адылова: Өзбекстанда "Жасыл кеден" онлайн-платформасы іске қосылды 22

Наталья Шивалдова және Рустам Олимов: Ақбөкен күні-Қарақалпақстандағы табиғат жандануы мен мерекесі..... 24

МАҚАЛАЛАР

Тиль Дитерих және басқалары: Ақбөкендерді бақылаудың жаңа тәсілі: құлаққа орнатылған спутниктік таратқыштарды пайдалану 26

Сергей Богун және басқалары: Солтүстік-Батыс Каспий маңындағы ақбөкен популяциясының қазіргі жағдайы: сақтау перспективалары 28

Рут Арнольд және басқалары: Ақбөкен өнімдерін жеткізу тізбегін картаға түсіру: деректердегі олқылықтар, бағалаулар және басымдықтар 30

ЖАҢА БАСЫЛЫМДАРДЫ ІРІКТЕУ 33

АҚБӨКЕНДІ ҚҰТҚАРУ – ОЛАРДЫҢ ӨМІРЛІК МІНДЕТІ 34

Редакциялық алқа

Ұлыбритания:

- проф. Э. Дж. Милнер-Гулланд [редактор-кеңесші], Оксфорд университеті ej.milner-gulland@zoo.ox.ac.uk
- Д. Мэллон [рецензент], ХТҚО бөкендер бойынша мамандар тобы d.mallon@zoo.co.uk

Қазақстан:

- М. Чирикова, ҚР ҒЖБМ Зоология институты m.chirikova@mail.ru
- А. Кривошеева, ҚБСҚ alyona.krivosheyeva@acbk.kz

Қытай:

- Гуйхон Джан, Куйлонг білім беру тренинг-орталығы guihongzhang@foxmail.com
- проф. Чжиган Цзян, ҚХР ҒА Зоология институты zhigangjiang@vip.sina.com

Моңғолия:

- Б. Бувейбатар, WCS-Моңғолия buuveibaatar@wcs.org
- Б. Чимеддорж, WWF-Моңғолия chimeddorj@wwf.mn

Ресей:

- А. Луцкина, РҒА экология және эволюция мәселелері институты saigak@hotmail.com
 - проф. Ю. Арылов, Қалмақ мемлекеттік университеті kalmsaiga@mail.ru
- Өзбекстан:
- Е. Быкова [жауапты редактор], Зоология институты ӨР ҒА ebykova67@mail.ru
 - А. Есипов, Зоология институты ӨР ҒА esipov411@gmail.com

Д. Адылованың дизайны 4dinaa@gmail.com

Сіздерді материалдарды кез келген алты тілде жіберуге шақырамыз. Оларды ebykova67@mail.ru мекен-жайына немесе редакторлардың біріне жіберуіңізге болады. Бюллетень жылына екі рет шығады. Ағылшын және орыс тілдеріндегі авторларға арналған ережелерді мына жерден табуға болады: saigaresourcecentre.com/index.php/content/saiga-news-magazine немесе редакторлардан сұрау бойынша алу. Егер сізде сұрақтар туындаса, сіздің елдегі Saiga News редакторы немесе жауапты редактор-Елена Быковаға хабарласыңыз (ebykova67@mail.ru).

Бұл басылым онлайн saigaresourcecentre.com/index.php/content/saiga-news-magazine немесе сұраныс бойынша ағылшын, қазақ, қытай, моңғол, орыс және өзбек тілдерінде редакторлардан pdf файлы немесе басып шығарылған данасы түрінде қол жетімді.

Е.И. ИЛЬЯШЕНКО^{1*}, В.Ю. ИЛЬЯШЕНКО¹

2025 жылдың жазындағы Саратов және Волгоградтық Еділ бойындағы ақбөкендер

Батыс Қазақстан облысын мекендейтін Орал ақбөкен популяциясы соңғы жылдары санының тұрақты өсуін көрсетіп отыр. 2025 жылдың мамырындағы жағдай бойынша оның саны шамамен 2.3 миллион дараққа жетті, бұл жануарлардың солтүстікке, Ресей Федерациясының шекаралас аймақтарына жаппай қоныс аударуының себептерінің бірі болды.

Саратов облысының Табиғи ресурстар министрлігінің ресми мәліметтеріне сәйкес, осы кезеңде тек Саратов облысына бір миллионға жуық ақбөкен кірді, бұл ауылшаруашылық жерлеріне зиян келтіріп, жергілікті фермерлердің алаңдаушылығын тудырды. Саратов облысының Александрово-Гайский, Питерский, Алгайский, Новоузенский, Дергачевский және ішінара Краснокутский сияқты аудандары осы тұяқтылардың "шабуылына" тап болды, онда 18,5 мың га аумақтағы 93 шаруашылықтың ауылшаруашылық жерлері бүлінген. Туындаған жағдайға байланысты Ресейдің Табиғи ресурстар министрлігі Орал және Бетпақдала ақбөкендерінің популяцияларын олардың санын реттеу мақсатында Ресей Федерациясының Қызыл кітабынан алып тастауды (2020) ұсынды, сонымен бірге Қалмақия Республикасы мен Астрахань облысында тұрақты және іс жүзінде оқшауланған Солтүстік-Батыс Каспий популяциясы үшін ғана арнайы қорғау мәртебесін сақтап қалды.

Ресей табиғат министрлігі сарапшыларының кеңесінде қабылданған және аймақтық билік деңгейінде қолдау тапқан шешім "Ресей Федерациясының Қызыл кітабына енгізілген жануарлар дүниесі объектілерінің тізіміне өзгерістер енгізу туралы" бұйрық жобасының негізін қалады. Белгіленген

тәртіпке сәйкес түпкілікті шешім Ғылым Академиясының сараптамалық қорытындысынан және Қызыл кітап жөніндегі ведомстваралық комиссияның ұсынымынан кейін қабылдануға тиіс. Осыдан кейін федералды аңшылық туралы Заңға және аймақтық қызыл кітаптарға тиісті өзгерістер енгізіледі. Осы бұйрық жобасын қоғамдық талқылау барысында әртүрлі пікірлер айтылды.

Табиғат және адамдар Қоры қолдаған Саратов және Волгоградтық Еділ бойындағы Ақбас тырна *Anthropoides virgo* популяциясын сақтау жобасын жүзеге асыру кезінде 2025 жылдың сәуір және маусым айларында авторлар ақбөкендерді де тіркеді.

Ақбөкендердің көпшілігі Саратов облысының Александров-Гай ауданында Батыс Қазақстанға кіретін сұғына еніп жатқан аумақта кездесті. 25-26 сәуірде біз 360 км жол бойында жалғыз аталықтары мен 2-ден 15-20-ға дейін дара-лардан тұратын аралас топтарға, сондай-ақ 100-ден 5-6 мың басқа дейінгі табындарға тап болдық. Жергілікті тұрғындардан сауалнама алу барысында фермерлердің бірі миллионға жуық ақбөкеннен тұратын топты байқаған жерін көрсетті (Тугас және Новый Пендеев фермалары арасында), біз сол жерге жеткенде тек 15-20 мың

бас ақбөкеннен тұратын топты таптық (1-сурет). Табын соңынан шамамен 15 дала қыраны *Aquila nipalensis* мен екі аққұйрық субүркіт *Haliaeetus albicilla* еріп жүрді. Бұлар төлдегенге дейін және төлдеу кезінде табындармен бірге жүретін, олардың қағанақтарымен немесе жаңа туған төлдерімен қоректенетін "шопандар" деп аталады. Ақбөкендердің шағын топтары абайлап әрекет етіп, ешкімнің оларға жақындауына жол бермеді, ал үлкен табындар жолдар мен фермалар арқылы тоқтаусыз жүріп отырды.

Волгоград Еділ аймағында 1-3 мамырда 760 км маршрутта жалғыз еркек пен 12 аналықтан тұратын топ (Паллас ауданындағы Элтон көлінің маңы) және Астрахань облысымен шекарадағы Капустин Яр полигонында 40-қа жуық дарақ кездесті (1-сурет).

20 маусымда Саратов облысының Александров-Гай ауданында жазғы экспедиция кезінде ақбөкендер кездесті. Үлкен табындар байқалмады, бірақ бүкіл далада кездесулер арасында 1-5 км қашықтықта жалғыз аталықтары, төлдері бар аналықтар және 20-дан 100-ге дейінгі дарақтан тұратын топтар байқалды. Бұл уақытқа дейін ақбөкендердің көпшілігі Қазақстанға қайта қоныс аударып үлгерген болуы мүмкін. Ақбөкендер төлдері мен ересек ақбөкендердің өлекселері жиі кездесті. Аталықтарының мүйіздерінен қабықтары алынып тасталған. Жергілікті тұрғындардың айтуынша, жануарлардың ең үлкен өлімі тік жағалауы бар Үлкен Өзен өзені арқылы кесіп өткен кезінде болады.

21 маусымда Волгоград облысының Старополтавск ауданында Жоғарғы Водянка ауылындағы егістікте 200-300 дарақтан тұратын ақбөкендер табыны табылды. Ақбөкендер егістік алқаптарына кірмеді, өйткені сол кезде дәнді дақылдар жеткілікті биік және

тығыз болған, олардың бұл кезеңде егістікке айтарлықтай зиян келтіруі мүмкін еместігін көрсетеді. Дегенмен, фермалардың айналасындағы аудандарда жылқы үйірлері мен қой отарларының кесірінен малдың шамадан тыс жайылуы байқалды.

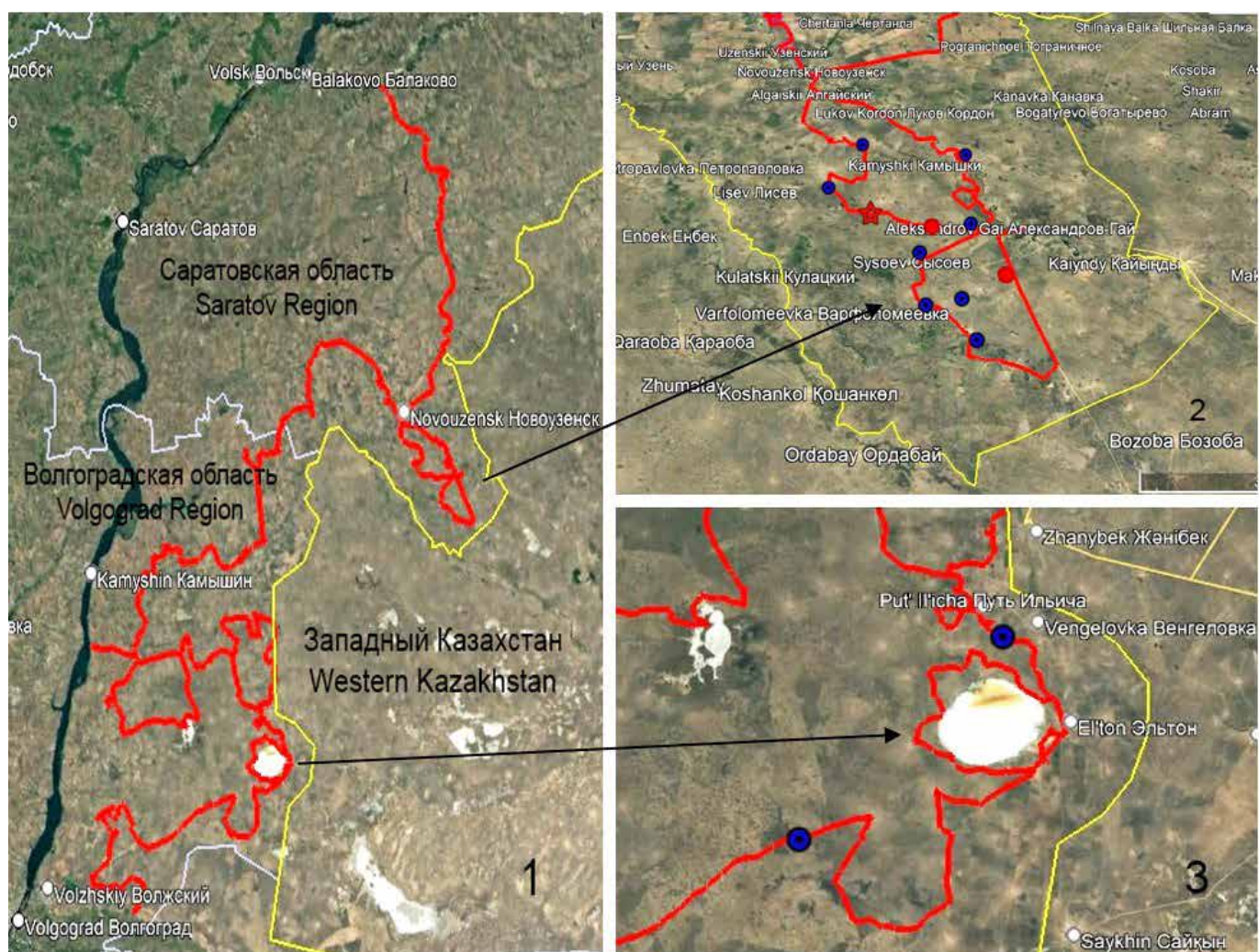
Фермерлермен әңгімелесу кезінде олардың ешқайсысы бір сұраққа да нақты жауап берген жоқ. Барлығы газеттерден немесе теледидардан білгендерін қайталады: "Қазақстаннан 1-2 миллион ақбөкен кіріп, егінге үлкен зиян келтірді". Далада қандай дақылдар зақымдалғаны және қай жерде екені туралы сұраққа жауаптар нақты болмады, жүгері мен күнбағыс өсетін

кейбір мифтік көршілес аймақтарды көрсетті. Кейбір фермерлер ақбөкендер бұл аймаққа көптеген кенелерді әкелгенін мәлімдеді.

Қорытындылай келе, біз зерттеген аумақта далалық жайылымдарға да, ауыл шаруашылығы алқаптарына да айтарлықтай зиян келтірмегенін атап өткіміз келеді. Біз БАҚ-та таратылған ірі көлемдегі залал туралы ақпарат айтарлықтай асыра сілтеу деп санаймыз.

Дегенмен, біз Еділ бойы (Орал және Бетпақдала) ақбөкендерінің популяциясын Ресей Федерациясының Қызыл кітабынан шығару және әуесқой аң аулауды ашу туралы ұсыныстарды

негізді деп санаймыз. Оларды ату немесе Корал әдісімен сандарды реттеу тек Қазақстан аумағында және тек күзгі-қысқы кезеңде ғана мүмкін. Ресейде ақбөкендердің, әсіресе буаз аналықтардың саны бойынша едәуір табындардың болуы тек көктем-жаз мезгілінде, төлдеу кезінде ғана байқалады, бұл осы уақытта жануарларды аулауға мүлдем жол берілмейді. Ал жоғары ауа температурасында алынған өнімдерді сақтау мүмкін емес. Ресей мен Қазақстан үкіметтері келіскен көктемгі жаппай көші-қон жолдары бойымен санын реттеудің тиімді жолы шекаралық кедергілерді орнату болуы мүмкін. Көктемде белгілі бір аумақтарды қоршау арқылы Ресей аумағына рұқсат

1-сурет. 2025 жылғы сәуіріндегі Саратов облысының Александров-Гай ауданындағы (2) және Волгоград облысының Палласов ауданындағы (3) ақбөкендердің бағыты (1) және кездесулері: көк шеңберлер – 150 дараққа дейін, қызыл – бірнеше жүзден 5-6 мың дараққа дейін, қызыл жұлдыз – Саратов облысындағы Новый Пендеев фермасындағы ең ірі табын

етілген мөлшерде бөкендерді енгізуге болады. Күзде жануарлар сол жолдармен Қазақстанға қайта оралады. Ауыл шаруашылығы алқаптарына келтірілетін залалды азайтудың тағы бір әдісі – олардың шекаралары, ақбөкендер көші-қон, төлдеу және төлдерді өсіру үшін даланың кең ауқымды аумағының болуы.

Қосымша ақпарат алу үшін қараңыз:

- almaty.tv/ru/news/obschestvo/chislennost-saigakov-v-Qazaqstane-dostigla-4-1-mln-osobei
- vzsar.ru/news/2025/06/04/saratovskiy-ministr-ojidaet-chastichnogo-isklucheniya-saygakov-iz-krasnoy-knigi.html
- tass.ru/obschestvo/25209789
- sev-in.ru/node/4270
- rgo.ru/ru/article/vice-prezident-rgo-aleksandr-chibilev-rasskazal-pro-regulyaciyu-chislennosti-saygakov

- vzsar.ru/news/2025/06/04/nashestvie-saygakov-direktor-zapovednika-predypredil-ob-opasnyh-zabolevaniyah.html
- asi.org.ru/2025/06/25/minprirody-predlagayut-isklyuchit-dve-populyaczii-sajgaka-iz-krasnoj-knigi-rossii

¹ РГА А.Н. Северцов атындағы Экология және эволюция мәселелері институты

* Автор-корреспондент: eliyashenko@savingcranes.org

2025 жылғы 26 сәуірде Александров-Гай ауданындағы Жаңа Пендеев фермасындағы мыңдаған ақбөкендер табыны. Е. Ильяшенко фотосы

ПОЛИНА ОРЛИНСКИ¹

Ақбөкенді сақтау 2032 жылға дейін Орталық Азия сүтқоректілерін сақтау жөніндегі бастаманың (ОАСМ) өңірлік желісіне біріктірілген

2025 жылдың 24-26 маусымында Ташкентте өткен Орталық Азия сүтқоректілері бастамасының (ОАСМ) таралу аймағы елдері және оның серіктестерінің үшінші кездесуінде Орталық Азия сүтқоректілерін, соның ішінде ақбөкенді (*Saiga spp.*) сақтауға деген міндеттемесі расталды және [2026-2032 жылдарға арналған ОАСМ жұмыс бағдарламасы](#) бекітілді. Жұмыс бағдарламасына алғаш рет көші-қон сүтқоректілерін қорғау бойынша мақсатты шараларды қажет ететін басым трансшекаралық қорғау аймақтарын анықтайтын карталар енгізілді.

Өзбекстан үкіметі бұл кездесуді өзінің төрағалығы шеңберінде жабайы жануарлардың қоныс аударатын түрлерін сақтау жөніндегі Конвенция (КТК) тараптарының 14-ші конференциясында өткізді. Кездесуді КТК хатшылығы Германия үкіметінің Халықаралық климаттық бастамасы (IKI) аясында жүзеге асырылатын Орталық Азия сүтқоректілері және климаттың өзгеруіне бейімделу (ОАСКБ) жобасының қаржылық қолдауымен ұйымдастырды.

Іс-шараға Бутан, Қытай, Үндістан, Қазақстан, Қырғызстан, Моңғолия, Непал, Пәкістан, Тәжікстан, Түрікменстан және Өзбекстаннан келген делегаттар, сондай-ақ ғылыми мекемелердің, үкіметтік емес ұйымдардың және БҰҰДБ, ХТҚО және GIZ сияқты халықаралық ұйымдардың өкілдері қатысты. Қатысушылар ақбөкен, қар барысы және парсы қабыланының түрлерін қорғаудағы жетістіктерді, КТК-ға енгізілген осы және басқа түрлерді

және олардың мекендеу ортасын сақтаудағы қиындықтарды талқылады және Конвенцияның қосымшаларына түзетулер енгізу бойынша ұсыныстар айтты.

Кездесу барысында Өзбекстан ОАСМ төрағасы, ал Түрікменстан 2032 жылға дейінгі сессияаралық кезеңде төрағаның орынбасары болып сайланды. Олар келісілген ережелерге сәйкес жұмыс бағдарламасын іске асыруға саяси қолдау көрсететін болады. Таралу аймағындағы мемлекеттер ОАСМ бейресми атқарушы комитетінде жұмыс барысын қарау, қаржыландыру мүмкіндіктерін талқылау және жобалық ұсыныстарды бірлесіп әзірлеу үшін үнемі кездесуге келісті. Түрлер бойынша сарапшы-үйлестірушілердің қызметі туралы ережелер жаңартылды (Species Focal Points, SFPs). Ақбөкенді қорғау жөніндегі үйлестірушілер, профессор Э.Дж. Милнер-Галланд және доктор Штеффен Цутер жұмысты келесі мерзімге жалғастыруға дайын екендіктерін растады.

Кездесу барысында қатысушылар КТК-ға енгізілген сүтқоректілерді сақтау бойынша бірқатар шараларды, сондай-ақ олардың мекендеу ортасы мен тұрақты пайдалану жағдайларын талқылап, келісті, оларды тиісті

ОАСМ-нің Ташкент кездесуіне қатысушылар.

Суретті Өзбекстан Республикасының Экология және климаттың өзгеруі комитеті түсірген

ОАСМ тараптарының үшінші кездесуінің ашылуы. Ташкент, 2025 жылғы маусым.
Суретті Өзбекстан Республикасының Экология және климаттың өзгеруі комитеті түсірген

жағдайларда ОАСМ жұмыс бағдарламасына біріктірді. Ақбөкен таралған елдер мен SCA, ҚБСА, FZS және NABU сияқты ақбөкен туралы меморандум серіктес ұйымдарының өкілдері 2025 жылдың наурыз айында Астанада бекітілген Ақбөкен туралы орта мерзімді халықаралық жұмыс бағдарламасы (MTIP) (2025–2030) мен 2026–2032 жылдарға арналған жаңа ОАСМ жұмыс бағдарламасы арасындағы үйлесімділік пен өзара толықтыруды қамтамасыз ету үшін жұмыс істеді.

ОАСМ шеңберлік бағдарламасы ұқсас қауіп-қатерлерге тап болатын және ұқсас экожүйелері бар 14 елдегі 17 қоныс аударатын сүтқоректілер түрін қорғау жөніндегі күш-жігерді үйлестіруге бағытталған. Жаңа жұмыс жоспары нақты аумақтық тәсілге негізделген және таралу аймағы елдері мен сарапшылар анықтаған он үш басым трансшекаралық қорғау аймағына бағытталған. Бұл тәсіл таралу аймағындағы елдерге табиғатты қорғау іс-шараларын мақсатты және үйлесімді түрде жоспарлауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бағдарламаға ОМХЖБ-те көзделген нақты шараларды толықтыратын, ақбөкендерді қоса алғанда, ОАСМ -нің барлық түрлеріне қолданылатын салалық іс-шаралары кіреді. Ақбөкендер туралы өзара түсіністік меморандумы

(Saiga MoU) 2006 жылы күшіне енгеннен бері, техникалық сараптаманың берік негізін қалады және үкіметтерді, ғалымдарды, SCA және ҚБСА сияқты үкіметтік емес ұйымдар мен техникалық органдарды біріктіретін сенімді желі құрды.

ОАСМ КТК бағдарламасы Орталық, Батыс және Оңтүстік Азиядағы шөпқоректілер мен жыртқыштарды сақтау үшін жұмыс істейтін ғалымдар мен шешім қабылдаушылар арасында білім алмасуды жеңілдету арқылы ақбөкен туралы меморандумның және басқа да құжаттардың жетістіктеріне сүйенеді. КТК құрамына енген құрлықтағы түрлер ұқсас қауіптерге тап болады, соның ішінде көші-қон жолдарындағы кедергілер, жерді тұрақсыз пайдалану салдарынан тіршілік ету ортасының жоғалуы, браконьерлік және адам мен жабайы жануарлар арасындағы қақтығыстар, және мұндай тәжірибе алмасу олардың таралу аймағындағы түрлерді қорғаудың үйлесімді тәсілдерін әзірлеуге бағытталған.

Сонымен қатар, ОАСМ шеңберінде құрылған құрылымдар – төраға мен төраға орынбасарының саяси қолдауы, бейресми Атқарушы комитеттің және түрлер бойынша үйлестірушілерінің желісінің – ақбөкендерді қорғау

жөніндегі күш-жігерді нығайту және үйлестіру үшін құнды құралдарды қамтамасыз етеді.

КТК Тараптары ОАСМ мақұлдаған жұмыс бағдарламасын қарап, 2026 жылдың наурыз айында Бразилияның Кампо-Гранде қаласында өтетін КТК Тараптарының 15-ші конференциясында қосымша ескертулерін айтады. Қабылданғаннан кейін, ОАСМ -дің жаңа жұмыс бағдарламасы 2032 жылға дейін Орталық Азиядағы қоныс аударатын сүтқоректілерді қорғаудың кең ауқымды контекстінде ақбөкендерді қорғау бойынша құрылымдық нұсқаларды ұсынатын бірыңғай аймақтық стратегияға айналады.

¹ Орталық Азия сүтқоректілерін сақтау бастамасы (ОАСМ), КТК хатшылығы, polina.ordinsky@un.org

ФАРИЗА АДИБЕКОВА¹

Орталық Азиядағы жабайы табиғатты ескере отырып, сызықтық инфрақұрылымды жоспарлауға арналған жаңартылған ОАСМ атласы ұсынылды

[Орталық Азия сүтқоректілерінің миграциясы және сызықтық инфрақұрылымы атласының \(ОАСМ атласы\)](#) екінші нұсқасы 2025 жылдың 24-26 маусымында Өзбекстанның Ташкент қаласында өткен Жабайы жануарлардың қоныс аударатын түрлерін қорғау туралы конвенцияның (КТК) Орталық Азия сүтқоректілері бастамасының (ОАСМ) таралу аймағы елдерінің үшінші кездесуі кезінде ресми түрде таныстырылды. [Интерактивті онлайн картаны](#) қамтитын жаңа басылымда ақбөкен, құлан, қарақұйрық, арқар, қар барысы және басқаларын қоса алғанда, ірі сүтқоректілердің он түрінің таралу аймағы мен миграциялық жолдары туралы соңғы геокеңістіктік деректер жинақталған. Атласа жабайы жануарлардың көші-қон жолдары сызықтық инфрақұрылым нысандарымен қиылысатын және көші-қон түрлерінің қауіпсіз қозғалысы мен тіршілігін қамтамасыз ету үшін олардың теріс әсерін азайту бойынша мақсатты шаралар қажет болатын проблемалық аймақтар туралы ақпарат бар.

Атлас ғалымдар, табиғатты қорғау ұйымдары және мемлекеттік органдар арасындағы халықаралық ынтымақтастықтың нәтижесі болып табылады.

Жоба Зенкенберг табиғатты зерттеу қоғамының және Вайоминг университетінің басшылығымен Жабайы жануарлардың қоныс аударатын түрлері туралы конвенция хатшылығының

(КТК) қолдауымен және Германия үкіметінің Халықаралық климаттық бастамасы (IKI) аясындағы "Орталық Азиядағы сүтқоректілердің климаттың өзгеруіне бейімделуі" (СА-дағы AMIC) жобасының қаржылық қолдауымен жүзеге асырылды.

Жаңа онлайн құрал ақбөкенге (*Saiga spp.*) ерекше көңіл бөледі, онда қоршаулар, жолдар, теміржолдар және құбырлар көбінесе оның маусымдық көші-қон жолдарына еңсерілмейтін кедергілер тудыратынын, тарихи көші-қон жолдарын бұзатынын және тіршілік ету ортасының жоғалу қаупін арттыратынын көрсетеді.

ОАСМ аймағындағы елдер жаңа онлайн атластың кеңістіктік жоспарлау және қоршаған ортаны бағалау құралы ретіндегі практикалық құндылығын жоғары бағалады. Пайдаланушыға ыңғайлы интерактивті карталар экодуктар мен жер асты өткелдерін салу, жол схемаларын оңтайландыру және жабайы табиғатқа қолайлы инфрақұрылымды жоспарлау стандарттарын енгізу сияқты шешімдерді әзірлеу және іске асыру үшін маңызды деректерді береді.

Атлас жабайы табиғатты қамтитын кеңістіктік жоспарлауды ілгерілетуде және аймақтағы экономикалық даму мен жабайы табиғатты сақтау арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ететін негізгі құрал болады деп күтілуде.

¹ Жабайы жануарлардың қоныс аударатын түрлерін қорғау туралы конвенцияның хатшылығы (КТК), fariza.adilbekova@un.org

Көкжиекті сканерлеу — бұл ақбөкенге әсер етуі мүмкін ықтимал қауіптер мен факторлар туралы деректер жиынтығы

Егер сізде ақбөкенге қатысты білім немесе тәжірибе болса, сізді алдағы онжылдықта осы түрге әсер етуі мүмкін қауіптер мен факторлар туралы ақпаратпен бөлісу үшін қысқа (шамамен 10 минуттық) сауалнамаға қатысуға шақырамыз.

Бұл сауалнама Оксфорд университетінің магистрлік зерттеу жобасының бөлігі болып табылады және оны Э.Дж. Милнер-Гулланд пен Питер Дамерелл жетекшілігімен Джессика Хасс жүргізеді. Бұл жоба түр деңгейінде "көкжиекті сканерлеу" ("horizon scan") әдісін қолданудың алғашқы тәжірибесі болып табылады. Бұл әдіс болашақты қалыптастыруы мүмкін жаңа немесе пайда болып келе жатқан үрдістерді анықтау үшін қолданылады. Ақбөкендерге төнетін ықтимал қауіптер мен мүмкіндіктерді талдау арқылы біз күтпеген жерден қалып қою қаупін азайтуға және керісінше, болашаққа бағытталған табиғатты қорғаудың белсенді шараларын алдын алушыларды қолдау үшін қажетті деректерді береміз.

Біз сіздің үлесіңіз үшін риза болар едік. Мүмкіндігінше көп идеялар жинап, кең ауқымды көзқарастар мен білімді пайдалану арқылы біз маңызды жаңа мәселелерді жіберіп алу қаупін азайта аламыз. Біз сондай-ақ Saiga News оқырмандары зерттеуге әрі қарай қатысуға қызығушылық танытатынына үміттенеміз.

Өтінеміз, осы сілтемеге өтіңіз tinyurl.com/saigasurvey немесе осы жобаға қатысу үшін төмендегі QR кодын сканерлеңіз және ақбөкеннің болашағы туралы түсінігімізді кеңейту үшін осы шақыруды өз желілеріңізде бөлісіңіз.

Ақбөкендер суатта. Лилия Филоненконың фотосы

Қазақстандағы ақбөкендердің рекордтық саны және популяцияны реттеу қажеттілігі

БАҚ мәліметтері бойынша, 2025 жылдың көктемінде әуе есебінің және далалық зерттеулердің нәтижелері бойынша Қазақстандағы ақбөкендердің саны шамамен 3,9 миллионға бағаланған. Кейбір дереккөздер одан да жоғары көрсеткішті – шамамен 4,0-4,1 миллион бас санын көрсетеді. Бұл көрсеткіш 1974 жылы тіркелген тарихи максимумнан (~1,2 миллион дарақ) үш есеге жуық жоғары. Сонымен қатар, Орал популяциясы шамамен 2,3 миллион дарақты құрады, бұл 2024 жылмен салыстырғанда 42%-ға өскен. Бетпақдала популяциясының саны 1,6 млн дараққа бағаланды, бұл 2024 жылмен салыстырғанда 39% - ға артық. Үстірт популяциясының ең аз саны шамамен 78 мың дарақты құрады, бұл

2024 жылмен салыстырғанда 22,6%-ға жоғары. Жалпы жылдық өсім 37,7%-дан 44,7%-ға дейін деп бағаланады (дереккөздер: time.kz, tengrinews.kz, zakon.kz және т.б.).

Осы айтарлықтай өсімді ескере отырып, билік Орал және Бетпақдала популяцияларындағы ақбөкендердің санын реттеу туралы шешім қабылдады. Жоспарланған шараларға кейбір аймақтарда мал басының 20%-ға дейін, мысалы, Батыс Қазақстан облысында шамамен 460 мың бас малды жою кіреді. Аталықтары үшін ату кезеңі 1 шілдеден 30 қарашаға дейін, ал аналықтары мен бір жастағылары үшін 1 қыркүйектен 30 қарашаға дейін белгіленген. Сандарды реттеу экожүйелік

тепе-теңдікті сақтау және жабайы табиғат пен ауыл шаруашылығы арасындағы қақтығыстардың алдын алу қажеттілігімен негізделген. Фермерлер айтарлықтай зиян келтірілгенін хабарлайды: ақбөкендер егістіктер мен жайылымдарды таптап, ауылшаруашылық процестерін бұзады (дереккөз: centralmedia24.kz).

Жануарлардың бір бөлігін шетелге беру мәселесі де талқылануда: атап айтқанда, шамамен 1500 ақбөкенді Қытайға (дереккөз: ru.arasha.kz), ал 500 ақбөкенді Өзбекстанға (дереккөз: forbes.kz) беру жоспарлануда. Ақбөкендерді басқа елге беру процесі халықаралық және ұлттық заңнамаға сәйкес бірқатар рәсімдерді талап етеді. Қазіргі кезеңде бұл мәселе әлі де пысықталуда деп хабарлады ҚР Экология министрлігі, centralmedia24.kz.

Ақбөкендер табыны. time.kz. фотосы

Өзбекстан мен Қазақстан ақбөкендерді қалпына келтіру үшін күш біріктіруде

Өзбекстан Республикасының Экология және климаттың өзгеруі жөніндегі ұлттық комитеті (бұрынғы Экология, қоршаған ортаны қорғау және климаттың өзгеруі министрлігі) мен Қазақстан Республикасының Экология және табиғи ресурстар министрлігі ақбөкендерді сақтау бойынша мемлекетаралық ынтымақтастықты жүйелі түрде дамытуда.

Өзбекстан мен Қазақстан арасындағы екіжақты диалог аясында ақбөкендерді сақтау бойынша өзара түсіністік туралы меморандумға қол қоюға дайындалуда. Бұл құжат Өзбекстандағы түрлердің санын қалпына келтіру бойынша кешенді бағдарламалары үшін негіз болады.

Құжат бірлескен іс-шаралардың кең ауқымын қарастырады, мысалы:

- ақбөкендердің дәстүрлі бағыттар бойынша еркін қозғалуы үшін трансшекаралық қорғалатын табиғи аумақтар мен миграция дәліздерін құру;
- түрлер үшін өте маңызды табиғи жайылымдарды, су айдындарын және экожүйелерді қалпына келтіру;
- ақбөкендерді қайта жерсіндіруге арналған бағдарламаны әзірлеу;
- ғылыми зерттеулерді ұйымдастыру, мониторинг жүргізу және тәжірибе алмасу, соның ішінде далалық зерттеулер, бірлескен рейдтер, мамандарды оқыту және популяциялар туралы деректер алмасу.

Ынтымақтастық ақбөкенді қорғаудың негізгі бағыттарын қамтиды: трансшекаралық Үстірт популяциясын бірлесіп бақылау; тіршілік ету ортасын қалпына келтіру және таралу аймағының бөлінуіне жол бермеу жоспарларын әзірлеу; ғылыми және техникалық ақпарат алмасу; спутниктік қадағалау және ветеринариялық бақылауды қолдану; табиғатты қорғау шараларын күшейту арқылы браконьерлікке қарсы күрес; халық арасында ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізу; есепке алу әдістерін үйлестіру және ортақ дерекқор құру; сондай-ақ табиғатты қорғау бағдарламаларын жүзеге асыру үшін халықаралық серіктестерді тарту.

Ақбөкенді сақтаудағы екі елдің күш — жігерін біріктіру Биоәртүрлілікті қорғау ісінде ғана емес, сонымен қатар тұрақты трансшекаралық табиғатты қорғау ынтымақтастығын нығайтудағы маңызды қадам болып табылады. Бұл халықаралық экологиялық міндеттемелерге адалдықты және табиғи мұраны сақтауға деген ұмтылысты көрсетеді.

Толығырақ мына жерден қараңыз gov.uz/ru/eco/news/view/70690, gazeta.uz/ru/2025/07/23/saiga/ru/2025/07/23/saiga.

Қытай соты алты контрабандистті 118 миллион юаньға бағаланған 1474 ақбөкен мүйізін заңсыз тасымалдағаны үшін 6–9 жылға бас бостандығынан айырды

Хуочэнкень аудандық соты (Шыңжаң өндірістік-құрылыс корпусы, ҚХР) 2025 жылдың 22 қазанында Үрімшіде ұсталған ақбөкен мүйіздерін шекара арқылы контрабандалық жолмен өткізу ісі бойынша үкім шығарды, қылмыстық топтың алты мүшесін кінәлі деп тауып, оларға 6 жылдан 9 жылға дейін бас бостандығынан айыру жазасын тағайындады.

Ақбөкен - Қытай Халық Республикасының "Жабайы жануарларды қорғау туралы" заңы бойынша ең жоғары деңгейде қорғалатын түр.

Іс материалдарына сәйкес, 2023 жылдың шілдесінен бастап Лань мырза басқарған топ Қазақстандық контрабандистермен сөз байласып, ақбөкен мүйіздерін жаяу жүру жолдары мен рюкзактарды пайдаланып, шекара арқылы заңсыз тасымалдаған. Ел ішінде мүйіздерді одан әрі тасымалдау және сату үшін делдалдар мен логистикалық желілер пайдаланылған.

Тергеу барысында 1474 ақбөкен мүйізі тәркіленді, олардың жалпы құны 118 миллион юаньға (шамамен 16,2 миллион АҚШ доллары) бағаланды. Жобаның негізгі ұйымдастырушысы Лань мырза тоғыз жылға бас бостандығынан айырылып, қосымша 60 000 юань айыппұл салынды. Қалған қатысушылар 6 жылдан 8 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айырылды.

Бұл іс Шыңжаңдағы жабайы табиғаттың заңсыз саудасына қарсы күрес бойынша ең ауқымды істердің бірі болып табылады және Қытай билігінің сирек кездесетін және жойылып бара жатқан түрлерден алынған өнімдердің шекара арқылы тасымалдануын тоқтатуға деген шешімін көрсетеді.

Дереккөз: [chinapeace.gov.cn/
chinapeace/c100068/2025-10/15/
content_12805871.shtml](https://chinapeace.gov.cn/chinapeace/c100068/2025-10/15/content_12805871.shtml)

ИРИНА ВЬЮШКОВА¹

Мүйіздерді нақты сату негізінде: Қазақстанда жануарлардан алынатын өнімдердің онлайн саудасы қалай бақыланады

2023 жылдың сәуір айынан бастап ҚБСА жабайы жануарлардың, олардың бөліктері мен туындыларының онлайн саудасы бойынша Қазақстан нарығын тұрақты түрде шолу жүргізеді. Мұндай шолулар 2023 жылдың тамыз-қыркүйек айларында, 2024 жылдың желтоқсан-қаңтар және сәуір айларында жүргізілді. Әр түрлі кезеңдерде бұл жұмыс Panthera, Fauna & Flora және Earthshot Prize сияқты қорлардың қолдауымен жүргізілді. Мониторинг тірі жануарларды, дене бөліктерін және олардан жасалған бұйымдарды сатуға, сондай-ақ тұлыптар, терілер мен кәдесыйлар жасау қызметтеріне бағытталды. Іздеу "мүйіз", "тері", "тұлып" кілт сөздері және Қызыл кітапқа енгізілген жануарлардың ғана емес, сонымен қатар аң аулау үшін пайдаланылатын жануарлардың атауларын пайдаланып жүргізілді. Әрбір хабарландыру бойынша жануардың түрі, тауар түрі, хабарландырулар саны, аймақ және орналастыру платформасы туралы деректер жазылып отырылды. Сирек кездесетін түрлерге қатысты барлық хабарландырулар бойынша тиісті өңірлердің полиция департаменттеріне өтініштер жолданды.

Жыл сайын біз жабайы жануарларды, олардың бөліктерін және туындыларын сатуға арналған 150-ден 250-ге дейін жарнаманы анықтаймыз, бұл заңнамалық шектеулерге қарамастан, Қазақстанда онлайн сауданың өзекті мәселе болып қала беретінін көрсетеді. Olx.kz жабайы жануарлармен сауда жасауға арналған негізгі онлайн платформа болып қала береді,

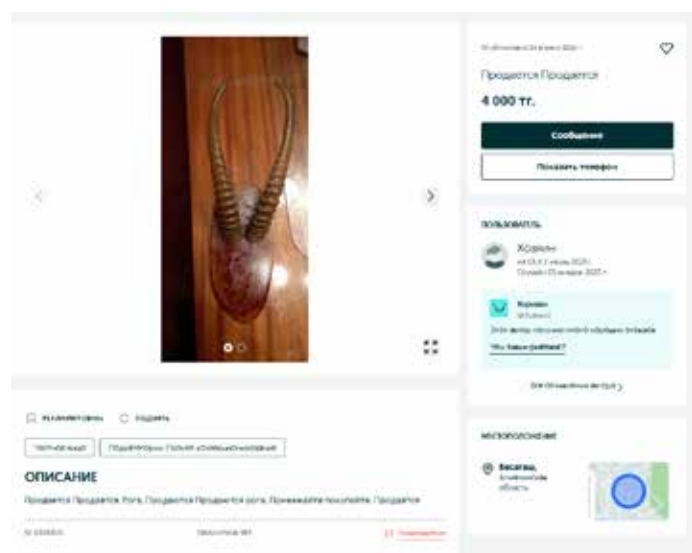
жарнамаларды avi.kz, salexy.kz және kaspi.kz сайттарынан да табуға болады.

Ең жиі сатылатын заттар — тірі Орта Азия тасбақалары (шамамен 30 жарнама), қасқырдың дене мүшелерінен жасалған кәдесыйлар мен тұмарлар (40-тан астам), мүйіздер мен тұяқты жануарлар — арқар (33), тау ешкісі (27), елік (39), ақбөкен (7), маралдың

(4) тұлыптары, сондай-ақ қарақұйрық пен тау қойларының жекелеген бөліктері. Сирек кездесетіндері — құстардың тұлыптары (бүркіттер, үкілер), аю терісі, тірі үкілер (7 жарнама) және жыртқыш құстардың балапандары. Ең көп ұсыныс Алматы мен Алматы облысында жарияланған, екінші орында Қарағанды мен Астана қалалары тұр.

OLX.kz сайтында хабарландыру орналастыру ережелеріне сәйкес, Қазақстан Республикасының Қызыл кітабына енгізілген жануарлар мен өсімдіктерді (соның ішінде жануарлар тұлыптары мен жануарлардың бөліктерін), сондай-ақ жабайы табиғаттан алынған жануарларды (аңшылық түрлерінен басқа) сатуға тыйым салынады. Дегенмен, сатушылар заңсыз басылымдарды жариялауға қойылатын ережелерді айналып өтудің жолдарын табуда. 2024 жылдан бастап ережелер күшейе түсті: егер тақырыпта немесе сипаттамада кілт сөздер болса, жарнамаларды жариялауға рұқсат берілмейді. Бастысы ақбөкеннің мүйіздерін сату туралы хабарландырулар ең қарқынды түрде жасырылады. "Ақбөкен" немесе "ақбөкендік" туралы тікелей айтылған хабарландырулар айтарлықтай қысқарды, бірақ мүлдем жойылып кетпеді. Сатушылар кілт сөздерді тікелей суретке орналастырады, мәтіндегі әріптерді өзгертеді, әдейі қателіктер жібереді немесе түрін мүлдем айтпайды, "білімді" сатып алушылар не сатылып жатқанын нақты түсінеді деп үміттенеді. Жарнамалардың көпшілігі қайтадан жарияланбайды, бірақ олардың саны да азаймайды. Бұл жарнаманың мерзімінің аяқталуына немесе мүліктің сәтті сатылуына байланысты ма, жоқ па, білу мүмкін емес.

¹ Қазақстан биоәртүрлілікті сақтау қауымдастығы, irina.vyushkova@acbk.kz

Жарнамалық жасыру үлгісінің скриншоты: сатушы өтініш бергеннен кейін мүйіздердің суреттерін пайдалануды жалғастыра отырып, ақбөкеннің мүйіздерінің атын айтудан аулақ болады

МАДИНА ТАУЕКЕЛОВА¹

Қызметтік иттер жануарлардың контрабандасымен күресуге қалай көмектеседі

Қазақстанда соңғы он бір жылда қызметтік иттер жабайы жануарлар мен олардың туындыларын заңсыз тасымалдауға қарсы күресте сенімді көмекшіге айналды. Бұл бірегей жоба 2014 жылдан бастап ҚБСА аясында құқық қорғау органдарының кинологиялық орталықтарымен бірлесіп жүзеге асырылып келеді

Қаржы мониторингі агенттігінің (ҚМА) Кинологиялық орталығы және Шекара қызметінің Кинологиялық орталығының базасында 24 итті дайындады, олардың 18-і қызметін жалғастыруда. Олардың жұмысының арқасында жануарлар мен олардың бөліктерін шетелге заңсыз экспорттаудың жүзден астам әрекетінің алдын алынды — жүздеген тасбақалар, сирек кездесетін жыртқыш құстар және мыңдаған ақбөкен мүйіздері табылды.

Орталықта төзімділігімен, ақылдылығымен және керемет иіс сезу қабілетімен танымал бельгиялық овчарка малинуа, неміс овчаркасы, лабрадор және спрингер спаниельдері өсіріледі. Жаттығу күшік өмірінің алғашқы айларынан басталады. Екі

айдан бастап күшіктер адамдарға үйретіліп, ойын реакцияларына және қарапайым мойынсұнушылыққа жаттықтырылады. Алты айдан бастап олар тестілеуден өтеді, ал сегіз айдан бастап арнайы дайындықтан өтеді: иісті анықтау және табылған заттарды дұрыс анықтау.

Мұнда тек иттерді ғана емес, сонымен қатар мамандарды да оқытады: 2001 жылдан бері Қазақстан, ТМД елдері және көршілес елдер үшін 1100-ден астам кинологтар оқытылды. Кандидаттар іріктеуден өтеді, ит физиологиясын, жаттықтыру әдістерін және жануарлардың мінез-құлқының негіздерін зерттейді. Бұл тәжірибе жануарларға деген сенім мен құрметке негізделген. Орталықта

ҚМА орталығындағы ит күтімі маманы Уранмен бірге. Абдуазиз Мадьяровтың фотосы

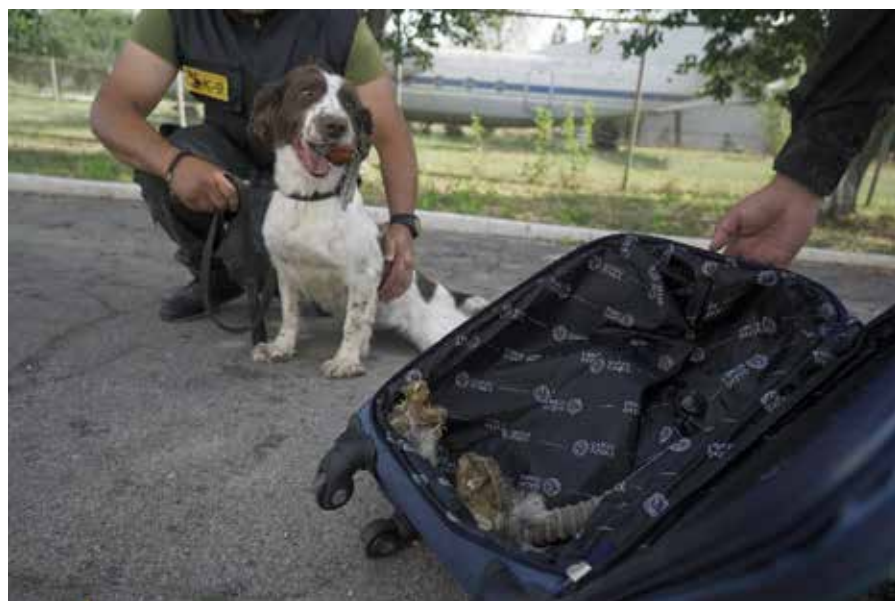
оқытуды қауіпсіз және тиімді ететін оң күшейту әдісі кликер-тренинг жаттығулары қолданылады.

Орталық жыл сайын кемінде жеті дайындалған итті ҚМА аумақтық бөлімшелеріне береді. Олардың көпшілігі бірнеше бағытта жұмыс істейді — есірткі, туындылар және сирек кездесетін жануарларды іздеу. Бұл төрт аяқты мамандардың қатысуымен жасалған әрбір сәтті ұстау Қазақстанның биоәртүрлілігін сақтауға тағы бір үлес болып табылады.

Бұл жұмыс "Фауна және Флора" қорымен серіктестікте жабайы табиғат объектілерінің заңсыз саудасына қарсы күрес қорының (IWT Challenge Fund), АҚШ Мемлекеттік департаментінің Халықаралық есірткі және құқық қорғау істері бюросы (US INL), АҚШ балық ресурстары мен жабайы табиғат қорғау қызметі (USFWS), Disney табиғатты қорғау қорының және басқалардың қолдауымен жүзеге асырылуда. Сондай-ақ, мемлекеттік органдардың, Қазақстандағы кинологиялық орталықтардың және Орталық Азиядағы серіктестердің қатысуы мен қолдауы да маңызды.

¹ Қазақстан биоәртүрлілікті сақтау қауымдастығы, tauyskelova.madina@acbk.kz

Шанти жануарлардың дене мүшелерін табуға арналған жаттығуда. Абдуазиз Мадьяровтың фотосы

БУЯНА ЧИМЕДДОРЖ¹

Моңғол ақбөкені үйіне оралды

WWF Моңғолия мамандары 1997 жылдан бері жергілікті мүдделі тараптармен бірлесіп, моңғол ақбөкенін сақтау үшін жұмыс істеп келеді. 30 жылдық тұрақты, жан-жақты жұмыстың және жергілікті қауымдастықтар мен донорлардың қолдауының нәтижесінде, 2024 жылғы сауалнама бойынша моңғол ақбөкендерінің популяциясы 23 215 дараққа жетті. Ең таңқаларлығы, моңғол ақбөкені 70 жылдан кейін өзінің тарихи таралу аймағына оралды, бұл олардың өз ареалына қайта келуіне жақсы мысал болып және түрлерді сақтау саласындағы тарихи сәтті мәнге ие болды.

WWF Моңғолия мамандарының 2024 жылы жүргізген зерттеулеріне сәйкес, тарихи мекендеріне оралған ақбөкендердің саны шамамен 1660 дараққа бағаланды. Бұл өсім популяцияның табиғи жолмен көбею қабілетін және осы түр бұрын тіршілік еткен жерлерде санының толық қалпына келу мүмкіндігін көрсетеді. Ең бастысы, WWF Моңғолия мамандары тиімді қорғау әдістерінің ақбөкен популяциясының тарихи таралу аймағында қайта жерсіндірудің қажеті жоқ табиғи түрде тіршілік етуін және өсуін қамтамасыз ете алатынын дәлелдеді.

Түрді сақтау мәселелеріндегі тиімді тәсілдердің бірі-ақбөкендердің мекендейтін жерлерін мемлекет қорғауындағы табиғи қорықтар деп жариялау. Осы мақсатқа жету үшін Моңғолияның WWF мамандары қорғау қажеттілігінің негіздемесін әзірлеу, оқыту тренингтерін өткізу және жұртшылықтың хабардарлығын

арттыру бойынша науқандарды жүзеге асыру үшін мүдделі тараптармен белсенді ынтымақтастықта болды. Осы күш-жігердің нәтижесінде Наранбулаг сумонының жергілікті парламенті ақбөкен таралу аймағының солтүстік бөлігінің 133 866 гектарын қорғалатын аймақ ретінде белгілеу туралы ұсынысты қолдады.

Келесі қадам — бұл сұрақты Увс аймағы парламентінің қарауы, оның отырысы 2025 жылдың желтоқсанында өтеді деп күтілуде. Егер сұрақ мақұлданған жағдайда, Моңғолия Парламентінің қарауына шығарылуы мүмкін, бұл осы бірегей түрді ұзақ мерзімді қорғауды қамтамасыз ету жолындағы маңызды қадам болар еді.

Бұл туралы толығырақ осы маңызды оқиғаға арналған қысқаметражды деректі фильмнен біле аласыз:

youtube.com/watch?v=Cwiju0RZc78

¹ WWF Моңғолия, chimeddorj@wwf.mn

Моңғол ақбөкендерінің табыны. WWF Моңғолия әуефотосы

БУЯНА ЧИМЕДДОРЖ¹

Эко-клубтардың балалары бұлақтарды қорғау үшін жасыл жақтау жасауда

Ақбөкен мекендейтін моңғол далаларында жергілікті қауымдастықтардың белсенді қатысуымен бұлақтарды қорғау бастамасы сәтті жүзеге асырылуда. Бұл жұмыстың ортасында қорғалатын су көздерін бақылауда және ағаш отырғызуда жетекші рөл атқаратын эко-клубтардың балалары тұр. Бұл нәзік су көздерін толық қорғау үшін қоршаудың өзі жеткіліксіз екенін түсінген балалар шөл далада өзін-өзі қамтамасыз ететін "оазистер" жасау үшін жергілікті ағаш түрлерін отырғыза бастады.

Сынамалы жоба аясында төрт сомондық эко-клуб мүшелері алты қорғалатын бұлақтың жанына көшеттер отырғызды. Барлығы 100-ге жуық мектеп оқушысы 537 көшет отырғызды, олардың жерсінудеңгейі 45-50% құрады. Олардың жұмысын 55 мемлекеттік қызметкер, 21 шопан және 7 жұмыссыз тұрғын қолдады. Бұл бастама жергілікті тұрғындар арасында үлкен қызығушылық тудырды, көпшілігі болашақта ағаш отырғызу науқандарына қосылуға ниет білдірді.

Оқушылар сонымен қатар агроорман шаруашылығы мамандарымен тығыз қарым-қатынаста болып, отырғызу дағдыларын жетілдіреді және жергілікті билік органдарымен белсенді өзара әрекеттесе отырып, тұрақты қолдау мен қаржыландыруға қол жеткізеді. Экологиялық өзгерістер уақытты қажет етсе де, жоба жастар мен жұртшылықтың табиғатты қорғау жұмыстарына қатысу әлеуетін көрсетуде.

Эко-клубтардың балалары ағаш отырғызумен қатар, биологтармен бірге фототұзақтарды пайдаланып жабайы жануарларды бақылауға қатысады. Бұл бақылаулар жануарлардың болуы мен мінез-құлқы туралы құнды деректерді жинауға көмектеседі, бұл экологиялық мониторинг бағдарламаларын кеңейтуге және экожүйені қорғауды жоспарлауға ықпал етеді.

¹ WWF Моңғолия, chimeddorj@wwf.mn

Қараған көшеті. WWF Моңғолия фотосы

БУЯНА ЧИМЕДДОРЖ¹

Моңғолиядағы ақбөкен күні

Жыл сайын WWF Моңғолия эко-клубтардың студенттерімен бірлесіп, моңғол ақбөкенінің құндылығы туралы қоғамның хабардарлығын арттыру және оны сақтауға жергілікті қауымдастықтарды жұмылдыру үшін "Ақбөкен күнін" атап өтеді. Осы іс-шара аясында көптеген түрлі шаралар сәтті жүзеге асырылуда.

Ақбөкен мекендейтін жерде тұратын шопандар отбасылардың балалары қорғалатын бұлақтар маңындағы жайылымдардағы өсімдіктердің жағдайы туралы деректер жинауға бағытталған зерттеу бастады. Жұмыстың мақсаты — шопандарға жайылымдардың әлеуетін жақсырақ түсінуге және мал санының жайылымдар мен бұлақтарды қоса алғанда, экожүйенің сыйымдылығына қаншалықты сәйкес келетінін бағалауға көмектесу. Бұл жоба шопан балаларының белсенді қатысуымен сынамалы режимде жүзеге асырылды, олар Гоби-Алтай аймағының метеорология және қоршаған ортаны бақылау агенттігінің басшылығымен 26 учаскеде бастапқы деректерді жинады. Келер жылдары жиналған ақпарат өсімдік қоры ең жоғары және ең төмен жайылымдарды анықтау үшін талданады. Осы мәліметтерге сүйене отырып, балалар жайылымдарды тұрақты басқару принциптерін ілгерілету үшін мал басын реттеудің маңыздылығы туралы малшылардың түсінігін арттыруға көмектеседі — тығыздығы жоғары аймақтарда оны көбейтуден аулақ болу және ресурстары шектеулі аймақтарда қысқарту.

Сонымен қатар, "Ақбөкен күні" бағдарламасы аясында эко-клуб мүшелері ақбөкендердің негізгі мекендейтін жерлерінде орналасқан білім беру мекемелерінің

Моңғол ақбөкенінің мекендейтін жерінде тұратын шопан отбасыларының балалары жайылымдардың жағдайы туралы деректер жинауда. WWF Моңғолия фотосы

8000-ға жуық оқушысына "Моңғол ақбөкені туралы" әнін үйретті. Түрді сақтауға қызығушылықты одан әрі арттыру үшін моңғол ақбөкені туралы деректі фильм көрсетілді, оны 2000 бала тамашалады. Фильм оқушыларға ақбөкеннің ерекше экологиялық рөлін тереңірек түсінуге және оны сақтау үшін шұғыл шаралар қабылдау қажеттілігін түсінуге көмектесті.

¹ WWF Моңғолия, chimeddorj@wwf.mn

БУЯНА ЧИМЕДДОРЖ¹

Моңғол ақбөкені туралы ақпараттық стенд

Жойылып бара жатқан түрлерді тиімді сақтау үшін хабардарлықты арттыру және қоғамдық көзқарасты өзгерту маңызды. WWF Моңғолия моңғол ақбөкеніне арналған 3х6 метрлік ақпараттық стенд әзірледі. Стендте "Моңғол ақбөкені - мұз дәуірінен" деген ұран бар, онда бұл түрдің ежелгі дала жануарларымен қатар өмір сүргені және оны сақтау қажеттілігін білдіреді. WWF Моңғолия мамандары стендті орнату процесін көрсететін және оның маңыздылығын түсіндіретін қысқа бейнеролик те жасады. Бұл ағартушылық бастамалар бірлесіп ақбөкенінің құндылығы туралы ұлттық хабардарлықты нығайтуға және оны сақтау үшін қоғамдық қолдауды жұмылдыруға бағытталған.

"Моңғол ақбөкені — Мұз дәуірінен" стенді. WWF Моңғолия фотосы

¹ WWF Моңғолия, chimeddorj@wwf.mn

ЕВГЕНИЯ САМТАНОВА¹, АИДА БАЙГАЗИЕВА¹

"Ақбөкен достары" шеруі — дала достарын біріктіретін мереке

Е.К. Хаглышева атындағы Яшкөл көпсалалы гимназиясында көптеген жылдар бойы "Тірі мұра" балалар дала клубы табысты жұмыс істеп келеді. Оның қатысушылары қалмақ даласының символы — ақбөкенді сақтауға арналған табиғатты қорғау науқандары мен іс-шараларына үнемі қатысып отырады.

2025 жылы клубтың жас экологтары ақбөкен күніне арналған "ақбөкеннің достары" шеруінің белсенді қатысушылары болды. Бұл жай ғана "Дала достары", "Ақбөкендер", "Эко-бақылау", "Дала антилопасы", "Ақбөкен" сияқты символикалық атаулары бар отрядтарға біріккен 5-7 сынып оқушыларының шеруі емес еді. Бұл шығармашылыққа, қуанышқа және табиғатқа деген сүйіспеншілікке толы нағыз мереке болды. Іс-шара тақырыптық викториналар мен байқауларды қамтыды: ең үздік бөлім дизайны, әнұран және ұран, ең мәнерлі визитка және туған жердің табиғи ортасын қорғауға шақыратын плакат. Мерекенің негізгі идеясы — балалар мен ересектерге өздерінің шағын отандарының экологиясына қамқорлық жасаудың маңыздылығын

және дала бөкенін қорғау қажеттілігін еске салу еді.

Мектеп директоры Евгений Тарлов, клуб директоры Евгения Самтанова және клуб президенті Виктория Печень шеруге қатысушыларға құттықтау сөздерін жолдады. Олар өз сөздерінде ақбөкендерді қорғауда қол жеткізілген жетістіктерге қарамастан, бұл түр әлі де біздің қолдауымызға мұқтаж екенін атап өтті. 5 мамырда атап өтілетін Халықаралық ақбөкен күні түрдің таралу аймағындағы адамдарды біріктіреді. Қалмақия Республикасы және Ресейдің көршілес аймақтары ақбөкендер мекендейтін жалғыз аймақ емес. Мамонттардың құрдастары Қазақстан мен Өзбекстанда да тұрады, онда, сөзсіз, оларды қорғауға үлкен мән беріледі.

Шеру жас экологтардың өздері жасаған сөздер мен ұрандарды шырқауымен басталды: "Ақбөкенді бірге сақтайық!", "Ақбөкен – даланың мақтанышы!", "Ақбөкен далада тіршілік етеді – ол біздің табиғатымызды қорғайды! Экожүйені сақтау үшін біз оны бәріміз қорғауымыз керек!". Мерекенің басты ұраны: "Қорға және сақта!" болды.

Байқау бағдарламасы басталмас бұрын, Анатолий Ковалевтің Қара Жер қорығында түсірген "Ұлы дала саяхатшылары" деректі фильмі көрсетілді. Фильмде қалмақ даласындағы ақбөкендердің тіршілігі және олардың әртүрлі қиындықтарды жеңе отырып, қалай аман қалғаны туралы баяндалады. Көргендерінен шабыттанған балалар ақбөкендерге көбірек қамқорлық жасауға және олардың қатал жағдайларда аман қалуына көмектесуге ниет білдірді.

Конкурстық бағдарлама барысында әр жасақтың жас экологтары клуб тәлімгерлері — 8-сынып оқушыларының қолдауымен өздерінің визиткаларын ұсынды, өлеңдер оқыды, ақбөкен туралы қызықты фактілермен бөлісті, парақшалар, қабырға газеттері мен плакаттар көрсетті, сондай-ақ "ақбөкен еліне саяхат" викторинасын өткізді.

"Ақбөкеннің достары" шеруінің салтанатты ашылуы. Аида Байгазиеваның фотосы

Байқау қорытындысы бойынша жеңімпаздарға "Үздік экотоп" және Эколистовка "Ақбөкендерді бірге құтқарайық – 2025" аталымдары бойынша марапаттар табысталды. Жеңімпаздар мен жүлдегерлер Қара жерлер табиғи қорығы белгілеген сыйлықтарға, сондай-ақ викторинаның ең үздік сарапшылары мен экологиялық көшбасшыларға арналған естелік сыйлықтарға ие болды.

Іс-шара клуб директоры Евгения Самтанованың сөзімен аяқталды, ол балаларға Халықаралық ақбөкен күнін тойлауға белсенді қатысқандары үшін алғыс айтып, жас экологтарды осы әдемі дала жануарын қорғау жұмыстарын жалғастыруға шақырды. Өйткені, ақбөкенді тек біздің жанашырлығымыз ғана құтқара алады!

¹ Е. К. Хаглышева атындағы Яшкөл көпсалалы гимназиясы, Қалмақия Республикасы, Яшкөл ауданы, "Искра" газеті, samtanova1957@yandex.ru

6-а сыныбы "Экобарлаушы" тобының визиткасын қорғауы. Аида Байгазиеваның фотосы

Қара жерлер табиғи қорығы белгілеген сыйлықтармен ең үздік экология көшбасшыларын марапаттау. Аида Байгазиеваның фотосы

АЛЕКСАНДР ЕСИПОВ¹

Өзбекстандағы ақбөкендерге арналған күн энергиясымен жұмыс істейтін алғашқы суат

2025 жылдың қыркүйегінде Үстірт үстіртінде мекендейтін ақбөкендер мен басқа да жабайы жануарларға арналған "Сайгачий" кешенді ландшафттық қорығының аумағында Өзбекстандағы алғашқы күн энергиясымен жұмыс істейтін автоматты суат орнатылды.

Ақбөкендер тіршілік ету ортасының деградациясы мен климаттың өзгеруінің әсерінен сенімді су көздерінің жетіспеушілігіне тап болуда. Әсіресе, бұл мәселе ыстық және құрғақ жаз айларында өзекті болып табылады. Осы қиын кезеңде жануарларға көмектесу үшін біз күн энергиясымен жұмыс істейтін суару орындарын жасаудағы американдық "Wild Solar" ұйымының табысты тәжірибесін пайдалануды шештік.

Үстірт үстіртіндегі ақбөкендердің мекендейтін жерін тарихи тұрғыдан мал өсірушілер пайдаланған, олар малдары жайылатын жерлерде құдықтар салған. Тек Өзбек Үстіртінің солтүстік

бөлігінде ғана 50 және одан да көп жыл бұрын салынған бірнеше ондаған су құдықтары бар. Дегенмен, олардың көпшілігі қараусыз қалған. Бұл бізге пайдаланылмаған кейбір құдықтарды ақбөкендердің өмірін сақтап қалатын суаттарға айналдыруға бірегей мүмкіндік берді.

Сынамалы жоба үшін біз ақбөкендердің дәстүрлі қоныс аудару жолдарында орналасқан және судың тиісті сапасымен құдықты таңдадық. "Ақбөкен" қорығының командасымен бірге біз мыналарды қамтитын жүйені орнаттық: суасты сорғысы, күн панельдері, датчиктер және су шығынын есептегіш, сондай-ақ жануарларға ішуді жеңілдету

үшін көлбеу бетон қабырғалары бар 3 м³ таяз бассейн.

Жүйе толығымен автономды түрде жұмыс істейді. Адамның қатысуы жылына екі рет қана қажет: күзде аяз басталғанға дейін оны өшіру үшін, ал көктемде қайта қосып, техникалық қызмет көрсету үшін.

Суат қазір жұмыс істеп тұр және біз оны қай жануарлар пайдаланып жатқанын бақылау үшін фототұзақтарды орнаттық. Болашақта Үстірт үстіртіндегі "Сайгачий" табиғи қорығының инспекторларына арналған тұщы су көздері және ақбөкендерге арналған суаттар жасалады. Климаттың өзгеруі жағдайында мұндай жобалар Өзбекстанда ақбөкендердің қалпына келуіне және өркендеуіне көмектесу үшін өте маңызды.

Бұл жоба біздің АҚШ серіктестеріміз бен донорларымыздың – WCN, Stephen Gold және Wild Solar командасының техникалық және қаржылық қолдауының арқасында мүмкін болды.

Суаттарды орнату туралы бейнені қараңыз [youtube.com/watch?v=TBw69T8eIUU](https://www.youtube.com/watch?v=TBw69T8eIUU).

¹ Ақбөкенді сақтау альянсы, esipov411@gmail.com

Суат күн энергиясымен жұмыс істейді! Максим Есиповтың фотосы

НАТАЛЬЯ ШИВАЛДОВА¹, ДИНАРА АДЫЛОВА

Өзбекстанда "Жасыл кеден" онлайн-платформасы іске қосылды

Жануарлар мен өсімдіктер әлемі объектілерінің заңсыз саудасы биоәртүрлілікке төнетін ең үлкен қауіптердің бірі болып қала береді. Дүниежүзілік банктің бағалауы бойынша, заңсыз ағаш кесу, балық аулау және жабайы жануарлар саудасының зардабы жыл сайын 1-2 триллион долларға жетеді, ал мемлекеттер ықтимал салық түсімдерінен 7-12 миллиард доллар жоғалтады.

Общая информация ▾ Законодательство ▾ Образование ▾ Проверка документов ▾ Идентификация ▾

Главная » Сайгак

Сайгак

НАТИВНЫЕ ВИДЫ

Сайгак — уникальное степное парнокопытное животное из семейства полорогих, обитающее в полупустынях и степях Казахстана, Узбекистана, России и Монголии. Главная особенность — крупный, вздутый нос с мягкими, подвижными ноздрями, которые помогают фильтровать пыль и согревать холодный воздух зимой. Сайгак среднего размера: масса — до 40 кг, высота в холке — около 70 см. Шерсть летом — рыжевато-песочная, зимой — густая и светлая. Живёт стадами, особенно крупными в сезон миграции. Очень подвижен и может развивать скорость до 80 км/ч. Питается травами, полынью, кустарниками. В прошлом численность сайгаков достигала миллионов, но из-за браконьерства, разрушения среды обитания и эпидемий она резко сократилась. Внесён в Красную книгу МСОП как находящийся под угрозой исчезновения (CR). В Узбекистане охраняется законом. Сайгак — символ степей и важное звено экосистемы.

Saiga antelope
Saiga tatarica

ТНВЭД	0106190099
Ареал	Казахстан, Узбекистан, Российская Федерация (Калмыкия, Астраханская область), Западная Монголия
Приложение CITES	II
Объект	Экспорт-импорт, реэкспорт
Страна экспорта	Узбекистан, Казахстан, Российская Федерация, Монголия
Страна импорта	Китай, страны Юго-Восточной Азии, Корея, Япония

Өзбекстан да ерекшеленген жоқ. 2004 жылдан 2023 жылға дейін омыртқасыздарды, омыртқалыларды және олардың туындыларын қоса алғанда, жабайы табиғатты заңсыз әкелу немесе әкету әрекетінің 248 жағдайы тіркелген. Омыртқалы жануарлардың ішінде ақбөкен экспортқа шығу әрекеттерінің саны бойынша бірінші орында - 1184 бас (8 жағдай немесе 4,1%). Соңғы жылдары ол импорттың объектісіне де айналды: ақбөкен мүйіздері Қазақстаннан, соның ішінде туристер арасында танымал дәстүрлі пышақтардың тұтқаларын жасау үшін әкелінеді. 2024–2025 жылдары импортталған мүйіздердің бірнеше партиясы ұсталды және осындай өнімдерді сатуға арналған көптеген онлайн жарнамалар анықталды.

Мұндай құқық бұзушылықтармен тиімді күресу үшін сирек кездесетін түрлердің халықаралық саудасын қатаң бақылау қажет. Негізгі халықаралық реттеу механизмі - жойылып бара жатқан жабайы флора мен фауна түрлерімен сауда жасау ережелерін (келісімдерін) анықтайтын CITES конвенциясы.

Кеден органдары бұл шараларды жүзеге асыруда шешуші рөл атқарады. Дәл осы мемлекеттік кеден комитетінің қызметкерлері шекарадан өту кезде CITES тізіміндегі үлгілердің партияларымен бірінші болып кездеседі. Олардың жұмысының тиімділігін арттыру үшін флора мен фаунасы бар жүктерді анықтаған кезде тез хабардар шешімдер қабылдауға көмектесетін заманауи цифрлық ресурс болып табылатын "Жасыл кеден" онлайн платформасы yashiltamojnya.uz құрылды.

Платформа Өзбекстандағы жабайы өсімдіктер мен жануарлардың халықаралық саудасы туралы өзекті ақпаратты жинайды. Бұл түрлерді анықтауға, CITES-ке сәйкес олардың мәртебесін және рұқсаттардың түпнұсқалығын

тексеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқу материалдары, халықаралық келісімдерге, заңдар мен ережелерге сілтемелер және сараптамалық ұйымдардың байланыстары ұсынылады. "Жасыл кеден" барлық құрылғыларға, соның ішінде ұялы телефондар үшін де оңтайландырылған және жүктелетін анықтамалықтар арқылы офлайн қол жетімділікті қолдайды. Cloudflare CDN қызметін пайдалану сенімді қорғауды, шифрлауды және веб-сайттың жоғары жылдамдығын қамтамасыз етеді.

Келешекте платформаны халықаралық интеграциялау жоспарлануда: тілдерді қосу, Орталық Азия елдерінің заңнамасын енгізу және биоалуантүрлілік бойынша өңірлік деректер базасын құру. Сондай-ақ мобильді қосымшаны іске қосу қарастырылуда.

Осылайша, "Жасыл кеден" ғылым, үкімет және қоғам арасындағы сандық көпірге айналуға, Өзбекстан мен бүкіл Орталық Азияның табиғи мұрасын сақтау үшін күш-жігерді біріктіреді.

Платформа INL "Орталық Азиядағы жабайы табиғат қылмыстарымен күресте әлеуетті нығайту және көмек көрсету" жобасы аясында "Экомактаб" экологиялық ресурстық орталығы және Өзбекстан Ғылым академиясының Зоология институты Өзбекстан Республикасының Экология және климаттың өзгеруі жөніндегі ұлттық комитетінің (бұрынғы Өзбекстан Республикасының Экология министрлігі) әкімшілік, "Фауна және флора" қаржылық және сараптамалық қолдауымен әзірленді.

¹ ХКУ Ekomaktab, nshivaldova@mail.ru

Ташкент базарында ақбөкеннің жаңа мүйізінен жасалған сабы бар пышақ. Елена Быкованың фотосы

Ташкенттегі Green University ("Жасыл Университеттің") "Жасыл кеден" онлайн платформасын іске қосу бойынша кездесуге қатысушылар. Суретті Өзбекстан Республикасының Экология және климаттың өзгеруі комитеті түсірген

НАТАЛЬЯ ШИВАЛДОВА¹, РУСТАМ ОЛИМОВ¹

Ақбөкен күні-Қарақалпақстанның өмірі мен табиғатының мерекесі

Ақбөкен күні Қарақалпақстанның қалалары мен елді мекендерінің тұрғындары арасында сүйікті мерекеге айналды және 15 жылдан астам уақыт бойы асыға күтіліп, атап өтіліп келеді. Бұл игі дәстүр 2023 жылдан бастап Өзбекстан Республикасы Президентінің 171-ші Жарлығында бекітілген және бүкіл ел бойынша қорғалатын табиғи аумақтар қызметкерлері үшін міндетті болып табылады. Ақбөкендер мекендейтін жерлерге жақын жергілікті қауымдастықтармен ұзақ уақыт бойы жүргізілген жұмыс барысында Үстірт үстіртінде ақбөкендерді сақтау және қалпына келтіру үшін бірнеше қорғалатын аумақтар ашылды: "Сайгачий кешені (ландшафттық) қорығы", "Барсакелмес" мемлекеттік қорығы, "Оңтүстік Үстірт" ұлттық табиғи паркі және Арал теңізінің кепкен түбіндегі "Аралқұм" ұлттық табиғи паркі. Сондықтан биыл біз ақбөкен күнін өмір желісі ретінде қорғалатын табиғи аумақтарға арнауды, балалар мен ересектердің ақбөкенді және тұтастай алғанда Үстірт пен Аралқұм экожүйелерін сақтаудағы рөлін түсінуін нығайтуды шештік.

2025 жылы қорғалатын аймақтың қызметкерлері барлық іс-шараларға белсенді қатысып, балалармен араласып, жұмыстары туралы әңгімелесті және ақбөкендердің Өзбекстанға оралғанын растайтын фототұзақтардан түсірілген фотосуреттер мен бейнелерді көрсетті. Олар балаларға далалық лагерь құрудың негіздерін үйретті, өздерінің бақылауларымен және жабайы табиғат өмірінен ерекше сәттермен бөлісті.

Ауқымды іс-шаралар 2025 жылдың мамыр айында өткен онлайн семинардан басталды, оған Нөкіс, Мойнақ қалаларындағы, сондай-ақ Қырқыз, Елабад, Жаслық және Қарақалпақстан ауылдарындағы мектептерде жұмыс істейтін жаңашыл мұғалімдер мен Дала клубтарының жетекшілері қатысты. Мұғалімдермен "Өмір желісі және қорықтардың рөлі" тақырыбында сабаққа егжей-тегжейлі талдау

жүргізілді. Сабақтың мақсаты— оқушылардың қоректік тізбектер мен заттардың айналымы, ақбөкеннің дала экожүйелеріндегі негізгі түр ретіндегі рөлі туралы түсініктерін дамыту және оларды Қарақалпақстанның негізгі қорғалатын табиғи аумақтарымен таныстыру еді. Экологиялық ойлауды, аналитикалық дағдыларды және қорытынды жасай білуді дамытуға ерекше назар аударылды.

Нөкіс қаласындағы 46-шы мектептің меңгерушісі Фазылова Айгүл ашық сабақтан кейінгі әсерімен бөлісті: "Экологиялық білім беру мұғалімдер үшін шығармашылық және әдістемелік тұрғыдан өзін-өзі қалыптастыруға үлкен дағдыға мүмкіндік. Бұл экология тақырыптарын әртүрлі оқу пәндеріне біріктіруге мүмкіндік береді. Мектеп оқушылары өз білімдерін эмоциялар мен шығармашылық арқылы бекітеді. Қарақалпақ даласындағы ақбөкендер мен басқа да жануарлардың қиын өміріне бей-жай қарайтын бірде-бір оқушы немесе мұғалім қалмады".

Сынамалы мектептердің Дала клубтарында өткен "Ақбөкен күні — 2025" мерекесінің нәтижесі бойынша оған 1000-нан астам бала және 300 ересек адам - мұғалімдер, ата-аналар, Кунград

"Ақбөкен" қорығының қызметкерлері Нөкіс қаласында өткен ашық сабаққа қатысты. Рустам Олимовтың фотосы

ауданының ауылдарының, Нөкіс және Мойнақ қалаларының тұрғындары, сондай-ақ қорғалатын аймақтың 30 қызметкері қатысты.

Дәстүр бойынша мерекелік бағдарлама тек ашық сабақтармен шектелмеді. "Ақбөкен" кубогы үшін футбол, волейбол, веломарафон және ұлттық ойындар сияқты спорттық жарыстар өткізілді, бұл балалар мен ересектердің үлкен қызығушылығын тудырды.

Зияткерлік жарыстар басты назарда болды: ақбөкендер мен дала өсімдіктері туралы экологиялық кроссворд және "Не? Қайда? Қашан?" атты викторина, онда мектеп оқушылары ауыл тұрғындарының бейне сұрақтарына жауап берді. Мереке би билеу, ұлттық музыкалық аспаптарда ойнау, командаларды марапаттау рәсімі және дәстүрлі ақбөкен әнұраны орындалған қызықты концерттік шоумен аяқталды.

Жыл сайынғы мерекелеу Ақбөкенді қорғау альянсының қолдауының, Өзбекстан Республикасы Ғылым академиясының Зоология институты қызметкерлерінің қатысуының және "Экомактаб" үкіметтік емес ұйымының әдістемелік қолдауының арқасында мүмкін болды.

¹ ХКҰ Ekomaktab, nshivaldova@mail.ru

Жаслық ауылындағы ақбөкендер мен дала өсімдіктері туралы экологиялық кроссворд. Рустам Олимовтың фотосы

Қарақалпақстан ауылынан келген ақбөкен күніне қатысушылар өздерінің ақбөкенге арналған шығармашылық жұмыстарымен. Рустам Олимовтың фотосы

ТИЛЬ ДИТЕРИХ¹, ШТЕФАН МИХЕЛЬ¹, АЛЕКСЕЙ ГРАЧЕВ²,
АЙБАТ МУЗБАЙ^{2,3*}, НУРЛЫХАН ИСМАИЛОВ³,
ОРКЕН ШАЙМУХАНБЕТОВ^{2,3}

Ақбөкендерді бақылаудың жаңа тәсілі: құлаққа орнатылған спутниктік таратқыштарды пайдалану

Қазақстанда ақбөкендерді спутниктік бақылау 2009 жылдан бері жүргізіліп келеді. Дәстүрлі түрде ересек жануарларға тағылатын GPS қарғыбаулар жануарлардың қозғалысын бақылау үшін қолданылған. Дегенмен, ақбөкендердің физиологиялық ерекшеліктері ересек жануарларды аулауды өте күрделі және қымбат процедураға айналдырады. Жаңа туған төлдерді аулау қолжетімдірек нұсқа болып саналады – Қазақстанда әртүрлі жылдары төлдеу кезінде ғылыми мақсаттарда 1-3 күндік жүздеген ақбөкен лақтары ауланған.

Моңғолиялық әріптестердің тәжірибесі көрсеткендей, ақбөкен лақтарына қарғыбаулар тек шектеулі уақытқа - 2-3 айға ғана қолдануға болады. Мойынның тез өсуі өзін-өзі босату механизмі бар мысалы, магнитті құлыптармен немесе биологиялық ыдырайтын

материалдардан жасалған жеңіл және қауіпсіз құрылғыларды пайдалануды талап етеді. Спутниктік қарғыбауларды пайдаланудағы негізгі мәселе олардың салмағы болып қала береді: дәстүрлі батареямен жұмыс істейтін құрылғылар жас төлдер үшін тым ауыр.

1-сурет. Кіріктірілген GPS жүйесі бар CERES Tag құлақ жапсырмасы

Салмағы небәрі 30 грамм болатын күн энергиясымен жұмыс істейтін жаңа құрылғы түрі – құлаққа орнатылатын спутниктік белгілер жаңа серпінді шешім болды (1-сурет). Бастапқыда мұндай таратқыштар мал шаруашылығында қолданылды, дегенмен ақбөкендерде қолдануға сәтті бейімделді. Оларды енгізудің бастамашылары Табиғатты қорғау және биоәртүрлілік одағының сарапшылары болды (NABU). NABU қаржылай қолдауының арқасында "Табиғи орта" қауымдастығы үшін осындай 18 құрылғы сатып алынды. Бұл жаңа тәсіл ақбөкендерді ұзақ мерзімді және аз инвазивті бақылау мүмкіндіктерін ашады, зерттеулердің тиімділігін айтарлықтай арттырады және антропогендік әсерлермен климаттың өзгеруінің артуына байланысты осы түрді қорғау және популяцияны басқару шараларын әзірлеу үшін сенімді ғылыми негізді қамтамасыз етеді.

2025 жылдың 4-5 мамыры аралығында Қазақстанда алғаш рет Үстірт популяциясының жаңа туған ақбөкен төлдерін құлаққа орнатылған спутниктік таратқыштармен жабдықтау бойынша бірегей тәжірибе жүргізілді (2-сурет). 1-2 күндік жануарларға барлығы 13 миниатюралық белгі қойылды.

2-сурет. Ақбөкен лақтарына GPS белгілерін орнату процесі

2025 жылдың 1 қыркүйегіндегі жағдай бойынша орнатылған 13 таратқыштың 11-і тұрақты жұмыс істеуін жалғастырды және белгіленген жануарлардың белсенділігі мен олардың кеңістіктегі қозғалыстары туралы деректерді берді (3-сурет). Екі құлақ белгісінің жоғалуы себептері, бір жағдайда, құрылғының техникалық ақаулығы болды, ол орнатылғаннан кейін бір айдан кейін жұмысын тоқтатты. Екі ай бойы үздіксіз жұмыс жүргізілгеннен кейін далада тағы бір белгі табылды, онда ақбөкеннің өлімі немесе жарақат алу белгілері байқалмады. Мысалы, жануарды қасыған кезде, белгі құлақ тінінен жұлынып алынған болуы мүмкін деп болжануда. Пайдаланылған технологияның жоғары сенімділігі және оны далалық зерттеулерде одан әрі пайдалану мүмкіндігі біз алған нәтижелермен, сондай-ақ құлаққа тағатын белгілерді қолданудан өлім жітімнің болмауымен дәлелденеді.

Қазақстанда жаңа туған ақбөкен төлдеріне жеңіл, күн энергиясымен жұмыс істейтін спутниктік құлақ белгілерін қолдану бұл сирек кездесетін түрді ұзақ мерзімді бақылауды жақсартудың жоғары әлеуетін көрсетті. Бұл әдіс ақбөкендердің мінез-құлық экологиясы мен популяция динамикасын, соның ішінде жас төлдердің тіршілік етуінің негізгі параметрлерін, маусымдық миграция жолдарын және кеңістік-уақыт таралу заңдылықтарын зерттеудің тиімді құралына айналуы мүмкін. Орнатылған құрылғылардың көпшілігінен бірнеше ай ішінде деректерді сәтті беру бұл инновациялық тәсілдің техникалық мүмкіндігін де, қауіпсіздігін де растайды. Дәстүрлі қарғыбаулармен салыстырғанда, құлақ белгілері аз инвазивті, үнемді және тұрақты құрал болып табылады, ол ақбөкен популяциясын зерттеу тиімділігін айтарлықтай жақсарты алады. Бұл эксперименттің нәтижелері болашақ ғылыми

және табиғатты қорғау бағдарламаларында әдісті кеңейтуге берік негіз болып табылады, бұл Қазақстандағы ақбөкен популяциясын тиімдірек басқаруға және сақтауға ықпал етеді.

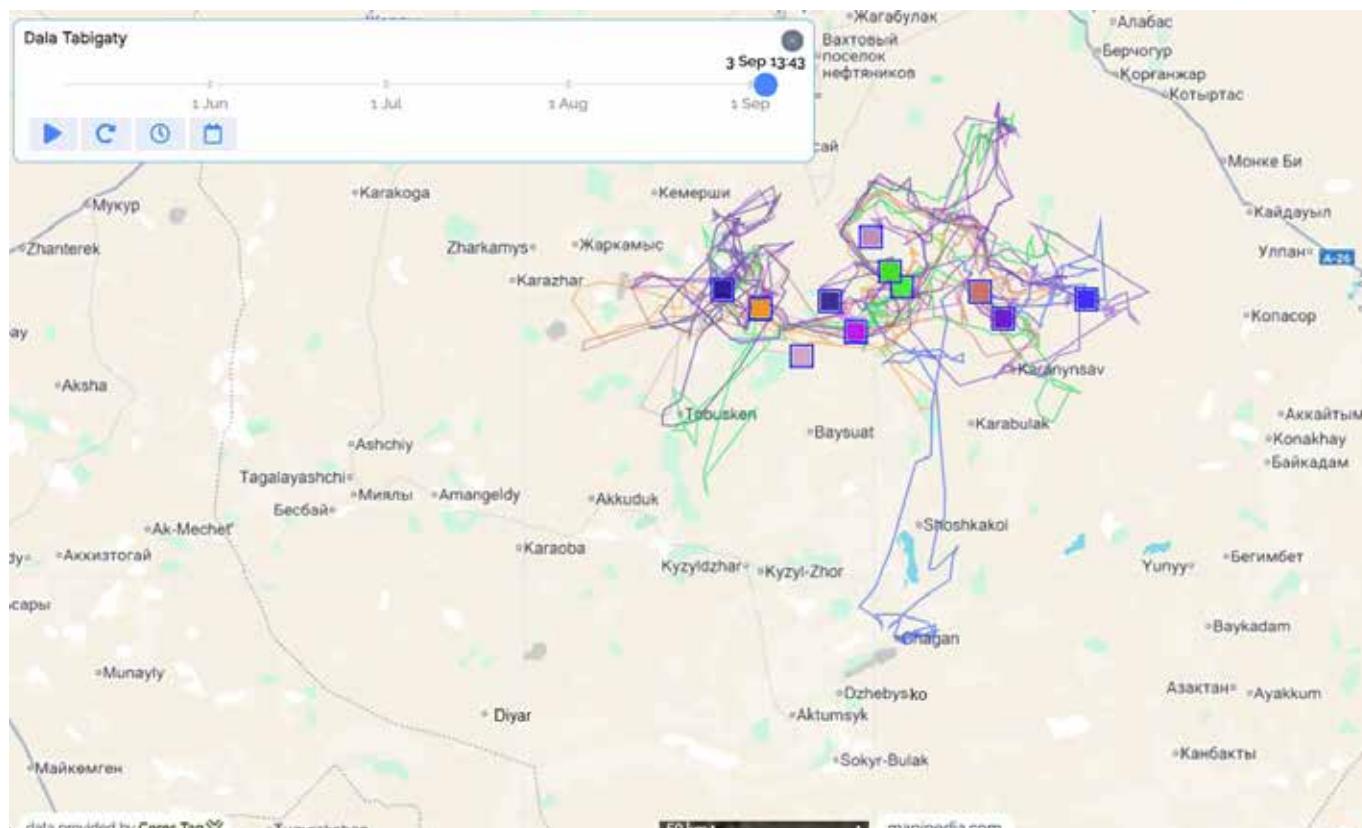
Жұмысты "Табиғи орта" қауымдастығы Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитетінің зоология институтымен Қазақстан Республикасы Қазақ ұлттық жоғары оқу орындарының қаржылық қолдауымен бірлесіп жүзеге асыруда (№ BR23591114 "Бетпақдала және Үстірт ақбөкендерінің популяциясын тұрақты пайдалану жүйесін әзірлеу" бағдарламасы). Авторлар сондай-ақ далалық жұмыстарға көмек көрсеткені үшін ҚСБҚ Ақтөбе тобына алғыс білдіреді.

¹ Табиғат қорғау одағы және биоәртүрлілік (NABU), Германия

² Зоология институты, Қазақстан

³ "Табиғи орта" қауымдастығы, Қазақстан

* Автор-корреспондент: aibatmuzbay@gmail.com

3-сурет. 2025 жылдың 5 мамырынан 3 қыркүйегіне дейінгі спутниктік құлақ жапсырмаларымен белгіленген ақбөкендердің қозғалыс картасы

БОГУН С.А.¹, АБУШИН А.А.^{1*}, УБУШАЕВ Б.И.¹,
ЭРДНЕНОВ Г.И.¹

Солтүстік-Батыс Каспий маңындағы ақбөкен популяциясының қазіргі жағдайы: сақтау перспективалары

Солтүстік-Батыс Каспий маңы аумағы (негізінен Қалмақия Республикасының шығыс аймақтары және Астрахань облысының батыс бөлігі) – Еуропадағы жалғыз тірі қалған ақбөкен популяциясының негізгі мекендеу ортасы болып табылады, ол Ресейдің оңтүстігіндегі құрғақ экожүйелердің жұмысында маңызды рөл атқарады.

1990 жылдардың соңында браконьерліктің күрт өсуіне байланысты Солтүстік-батыс Каспий маңы популяциясы 1998 жылы 180 000 басқа қарағанда 2001 жылы 15 000-19 000-ға дейін күрт азайды. Аң аулауға тыйым салынғаннан және бірқатар табиғатты қорғау шаралары қабылданғаннан кейін, 2015 жылы байқалған санның азаюы тоқтатылды, сол кезде тарихи ең аз деген 3500 дарақ тіркелген, жыныстық жағынан жетілген аталықтарының саны өте аз (тек 3%) болған. Сол жылдан бастап популяцияның барлық таралу аймағында біртіндеп, бірақ тұрақты қалпына келуі басталды (сурет).

2020 жылы ақбөкен Ресей Федерациясының Қызыл кітабына

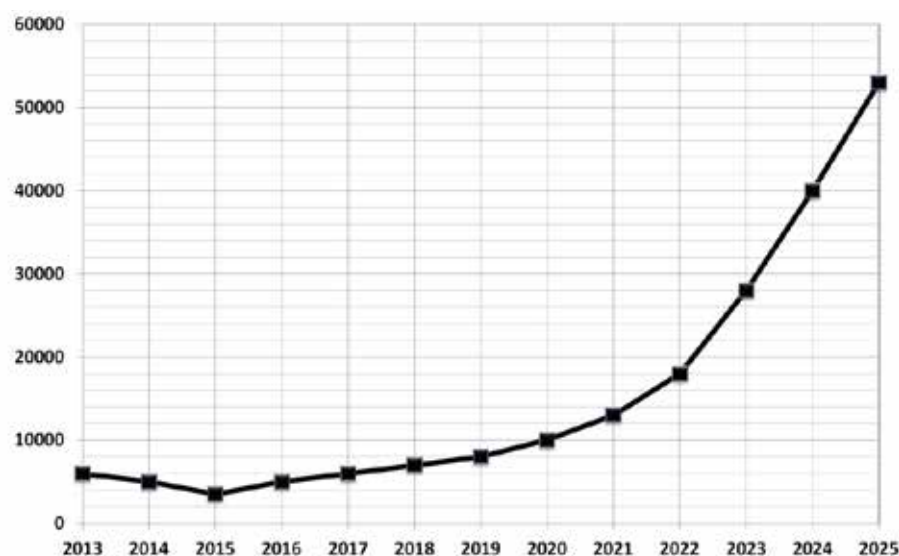
енгізілді, ал 2025 жылға қарай оның популяциясы шамамен 53 000 басқа дейін өсті (сурет). Популяцияның өсуі тіршілік ету ортасының тозуы, браконьерлік және ресурстарды тұрақты пайдалану перспективалары сияқты мәселелерге назар аудартады.

Солтүстік-Батыс Каспий маңындағы ақбөкендер популяциясының жағдайын ұзақ мерзімді зерттеу "Қара жерлер" мемлекеттік табиғи қорығы мен "Меклетинский" қаумалының аумағында жүргізілді. 2017 жылдан 2024 жылға дейін ақбөкендерді жыл бойы бақылау және популяцияны бағалауды қорықтың инспекторлары мен ғылыми қызметкерлері тұрақты маршруттардағы көліктерде патрульдеу,

мұнаралардан дүрбі мен түнгі бақылау үшін пульсар жылу түсіргіштерін пайдаланып бақылау, фото және бейне жабдықтармен жазу және квадрокоптерлерді (DJI Phantom-4 Mavic) пайдалану сияқты әдістерді қолдана отырып жүргізді. Жергілікті тұрғындар арасында жүргізілген сауалнамалар популяцияның жағдайын дәлірек бағалауға көмектесетін қосымша деректер берді.

Ұзақ мерзімді деректерге сәйкес, күйлеу кезеңі әдетте желтоқсанның басында басталып, шамамен екі аптаға созылады. Жұптасу басталуының негізгі сигналы температураның күрт төмендеуі болуы мүмкін – оңнан минусқа дейін. Күйлеу маусымы кезінде ақбөкендер 3000-нан 6000-ға дейін ірі топтарға бөлініп, қорықтың солтүстік-батыс және солтүстік-шығыс бөліктерінде және Степной қорығында дәстүрлі мекендерін алады. Негізгі топтану арасында жеке даралардың белсенді алмасуы жүреді. Еркектері арасында жоғары бәсекелестік байқалады. Шағылысу топтары орта есеппен 5-7 (15-ке дейін) аналықтан тұрады, ал еркек ақбөкендердің арасындағы қызу шайқастар көбінесе олардың ауыр жарақат алуына және өліміне әкеледі.

Жаңа ұрпақтың туылуы - ақбөкендердің тіршілік цикліндегі ең маңызды кезеңдердің бірі. Топтық төлдеуінің

2013-2025 жылдардағы Солтүстік-Батыс Каспий маңындағы ақбөкендер популяциясының динамикасы

қалыптасуының бірінші белгілері наурыз айының соңында – сәуірдің басында пайда болады. Бір ай ішінде жануарлар болашақ төлдеу аймағында белсенді қоныс аударады, ол дәстүрлі түрде эфемерлі-дәнді өсімдіктері сирек кездесетін жұмсақ және сәл толқынды құмды және құмды-сазды жазықтармен ыңғайланады. 2017 жылдан бастап негізгі төлдеу орындары көбінесе қорықтың солтүстік-батыс бөлігіндегі Полигон шатқалында байқалды. Соңғы жылдары популяцияның тұрақты өсуіне байланысты аймақтың әртүрлі бөліктерінде: қорықтың солтүстік-шығыс бөлігінде Меклетинский қаумалында және Степной қорықтарында ақбөкендердің жаппай төлдеуі тіркелді. Дәстүрлі орындардан айтарлықтай қашықтықта шағын оқшауланған төлдеу топтары да тіркелген. Төлдеу шамамен екі аптаға созылады, ал төлдеудің шыңы әдетте мамыр айының басында болады. Негізгі төлдеу ауданы жылдан жылға өзгеріп отырады, орташа есеппен 103 км² құрайды, ал жануарлардың тығыздығы артқанда орталық өзек 3-4 есе кішірек болады. Бақылау кезеңінде төлдердің орташа өлім-жітім деңгейі 15,6 бас/км² құрады, кейбір аудандарда бұл көрсеткіш 68 бас/км²-ге жетеді. Аналықтардың босану кезіндегі

өлімінің негізгі себептері патологи-ялық босану, ал ақбөкен төлдерінде жыртқыштық және гипотермия болып саналады. Соңғы жылдары байқалған популяция санының қалпына келуі және тиісінше, популяцияның қалыпты жас-жыныстық құрылымы жас төлдердің өнімділігінің орта есеппен бір аналыққа шаққанда 0,83-тен 1,47 ақбөкен төліне дейін артуына әкелді.

Төлдегеннен кейін, жаздың бірінші жартысында ақбөкендер популяциясының көбеюін және табындардың (жаңа туған лақтар, әртүрлі жастағы аталықтары мен аналықтары) жас және жыныстық құрамын бағалау үшін арнайы жұмыс жүргізіледі.

2021 жылдан бастап, популяция санының тұрақты өсуі байқала бастаған кезде, ақбөкендердің әртүрлі деңгейдегі ерекше қорғалатын табиғи аумақтарда (ЕҚТА) орналасқан негізгі таралу аймағынан тыс жерлерге жаппай көшуі, сондай-ақ Қалмакия Республикасы, Астрахань облысы және мүмкін Ростов облысы мен Дағыстан Республикасы арқылы солтүстік және оңтүстік бағытта шағын топтарда кеңінен қоныс аударуы жиі тіркелуде. Соңғы жылдары эпизоотия салдарынан

ақбөкендердің жаппай қырылу жағдайлары тіркелген жоқ, бірақ тимпания (газдың жиналуы), сусыздану, аштық және суға кету сияқты табиғи себептерден шағын топтардың қырылуы байқалды. Ақбөкендердің өлімінің негізгі табиғи факторы қасқырлардың жыртқыштығы болып қала береді. Ақбөкендер санының өсуімен және ЕҚТА-дан тыс жерлерге шығуымен браконьерлік жағдайлары байқалады және жайылымдар үшін бәсекелестікке байланысты ауыл шаруашылығы өндірушілерімен жанжал жағдайлары жиілеп кетті. Ақбөкендердің қатысуымен болатын жол-көлік оқиғаларының саны, сондай-ақ олардың электр қоршауларына соқтығысуынан өлу жағдайлары артып келеді.

Біздің есептеулеріміз бойынша, оң динамиканы сақтасақ, Солтүстік-Батыс Каспий маңы ақбөкендерінің саны 2030 жылға қарай 200 мың дараққа жетуі мүмкін, бұл ақбөкенді Ресей Федерациясының Қызыл кітабынан шығару және ғылыми негізделген популяцияны басқару қажеттілігін өзекті етеді. Бұл үшін әуе немесе спутниктік есепке алу әдістеріне көшу, мекендеу ортасының сыйымдылығын және жайылым өнімділігін бағалау қажет. Биотехнияның негізгі шаралары-жаз мезгілінде сенімді суат қорын құру үшін Қара жер арнасын тазарту және сумен толтыру, сондай-ақ антропогендік қауіптерден қорғау үшін негізгі мекендеу орындарында және көші-қон жолдары бойында жаңа аймақтық ЕҚТА құру. Автожолдар бойындағы жол-көлік оқиғаларының санын азайту үшін ескерту белгілері мен баннерлерді орнату, сондай-ақ ақбөкендердің қоныс аудару жолдарында электр қоршауларын пайдалануға тыйым салу ұсынылады.

¹ "Қара жерлер" мемлекеттік қорығы
* Автор-корреспондент: kalmkyianbubo@gmail.com

Ақбөкендердің еркектері күйлеу кезеңінде. Б. И. Убушаевтың фотосы

РУТ АРНОЛЬД^{1*}, ПИТЕР ДЕМЕРЕЛЛ², Э. ДЖ. МИЛНЕР-ГАЛЛАНД¹

Ақбөкен өнімдерін жеткізу тізбегін картаға түсіру: деректердегі олқылықтар, бағалаулар және басымдықтар

Жабайы жануарлардың заңсыз саудасына қарсы күрестің тиімділігін арттыру үшін өнімнің бастапқы көзінен соңғы тұтынушыға дейінгі жолын мұқият зерделеу қажет. Ақбөкеннің мүйіздері туралы қолда бар ақпарат тілдерге, уақыт кезеңдеріне және елдерге бөлінеді, ал оның сенімділік дәрежесі әртүрлі. Бұл зерттеудің мақсаты – фактілерді жүйелеу, олардың нақтылығын бағалау және құрылымдалған сараптамалық пікірді қолдана отырып, сандық анықталатын параметрлердегі ең маңызды олқылықтарды толтыру. Бұл жұмыс өз алдына үш сұрақ қойды: ақбөкен өнімдерін жеткізу тізбегі туралы не білеміз және не білмейміз; табиғатты қорғау жобалары бұл олқылықтарды қалай шешеді; білетін сарапшылар деректер жеткіліксіз болған жағдайларда сауданың ауқымы мен ұлттық қорлардың мөлшері туралы не айтады. Мақсаты – практикалық: ақбөкенді қорғау мамандарына зерттеулері мен іс-шараларын қайда бағыттау керектігін шешуге көмектесу.

Зерттеудің құрылымы мен әдістері

Осы жұмыстың мақсаттары аясында үш тапсырманы орындау қажет болды:

i) Ақбөкен өнімдерін жеткізу тізбегі туралы ақпарат алу үшін мүмкіндігінше үлкен дереккөздерді, соның ішінде рецензияланған жұмыстарды, CITEC және TRAFFIC есептерін және Saiga News мақалаларын қамтитын бейресми және жарияланған ақпаратты зерттеу. Шолу 1995 жылдан 2023 жылға дейінгі кезеңді қамтыды және ақпарат қатысушы түріне (браконьерлер, брокерлер, жеткізушілер және соңғы пайдаланушылар), елдер мен уақыт кезеңдеріне сәйкес жіктелді және сенімділік тұрғысынан талданды.

ii) АҚШ Балық ресурстарын және жабайы табиғат қорғау қызметінің (USFWS) портфолиосында қаржыландырылатын немесе жүзеге асырылатын ақбөкенді қорғау бағдарламаларын қоса алғанда, ақбөкен өнімдерінің саудасын бақылау бойынша белгілі

жобаларды белгілі жеткізу тізбегімен сәйкестендіру. Бұл жобалардың қай нүктелерде ең үлкен ақпараттық қажеттіліктерді қанағаттандыратынын талдау үшін қажет болды. Өкінішке орай, USFWS жобалары қаржыландырудың қысқаруына байланысты қазіргі уақытта тоқтап тұр, бірақ олардың бір кезде қайта жанданатынына үміт бар.

iii) Елдер арасындағы сауда ағындарын және ұлттық қорлардың болуы мен көлемін картаға түсіру үшін IDEA (Investigate, Discuss, Estimate, Aggregate / зерттеу, талқылау, бағалау, жалпылау) хаттамасы деп аталатын сарапшыларды тартудың құрылымдалған хаттамасын пайдалану. IDEA хаттамасы сарапшылардың ең жақсы бағаларын беруін және жауаптарға деген сенімділігін бағалауын қамтиды, содан кейін басқа қатысушылардың жауаптарын ескере отырып талдау жүргізіледі. Бұл тәсіл деректері шектеулі жағдайларда қолданылады. Зерттеудің осы компонентіне он бір ақбөкен бойынша сарапшы қатысты.

Нәтижелер

Құжаттама нені көрсетеді

Ақбөкен саудасына арналған әдебиетте басты назар Қазақстан мен Қытайға аударылған. Әртүрлі әдеби дереккөздерде Қазақстан, Ресей, Қытай, Сингапур және Өзбекстан көбінесе экспорттаушылар ретінде айтылады, ал Қытай, Гонконг, Сингапур, Малайзия және Жапония негізінен осы өнімдерді импорттайды. Бұл ақбөкен мүйізі саудасы ең белсенді елдер дегенді білдірмейді, керісінше, әдеби дереккөздер негізінен неге назар аударатынын көрсетеді.

Өндіріс елдері туралы ақпарат саласында Моңғолия нақты деректер бойынша ең үлкен және тұрақты олқылықтарға ие. Қазақстанда, Ресейде және Өзбекстанда бұл мәселе, әсіресе 2016 жылға дейін, тереңірек тарихи тұрғыдан қарастырылады. Дегенмен, тіпті сол елдерде де ұлттық нарықтардың ауқымы, браконьерлердің бағаның өзгеруіне немесе алмастырғыштардың пайда болуына реакциясы және құқық қорғау органдарының олардың мінез-құлқына әсері туралы негізгі сұрақтар әлі де толық зерттелмеген. Жақында Қазақстанда, Моңғолияда және Өзбекстанда ақбөкен өнімдерін заңсыз аулау деңгейі туралы ақпарат жинау жобалары басталды. Соңғы жылдары Ресейде деректер саны шектеліп барады.

Бізделдел елдер туралы ақпарат өте аз. Қырғызстан транзиттік сауда елі ретінде аталады, бірақ бұған ешқандай құжаттық дәлел жоқ. Сонымен қатар, 2006 жылдан бері бізде Украина, Тайланд, Вьетнам және Гонконг туралы жеткілікті ақпарат жоқ. Делдалдық дәлелдемелері әдетте аз санды екінші реттік көздерден келетін қорларға, күш қолданудан жалтару себептеріне немесе әдістеріне қатысты болады. Делдалдар және олардың саны, бағаның өзгеруі

және олардың нарыққа әсері туралы ақпарат өте шектеулі. Сондай-ақ, біздің мәліметтеріміз бойынша, делдалдарға USFWS жобаларында аз көңіл бөлінеді.

Өнім жеткізушілеріне келетін болсақ, бізде Гонконг, Жапония, Тайланд және Вьетнам бойынша деректер өте аз. Қытай, Қазақстан және Ресей туралы салыстырмалы түрде көбірек ақпарат бар, бірақ негізінен құқық қорғау саласында. Сатылған өнім көлеміне, маусымдық немесе уақытша ауытқуларға және жеткізушілердің нарық сигналдарына реакциясына қатысты мұнда да бізде ақпарат шектеулі. USFWS жобалары жеткізушілерге қатысты мәселелерге өте аз көңіл бөледі, әсіресе нақты деректерді алу қиын болған жағдайларда.

Соңғы тұтынушыларға келетін болсақ, бізде Австралия, Гонконг, Моңғолия, Жаңа Зеландия, Тайланд және Вьетнам бойынша деректер өте аз. Дегенмен,

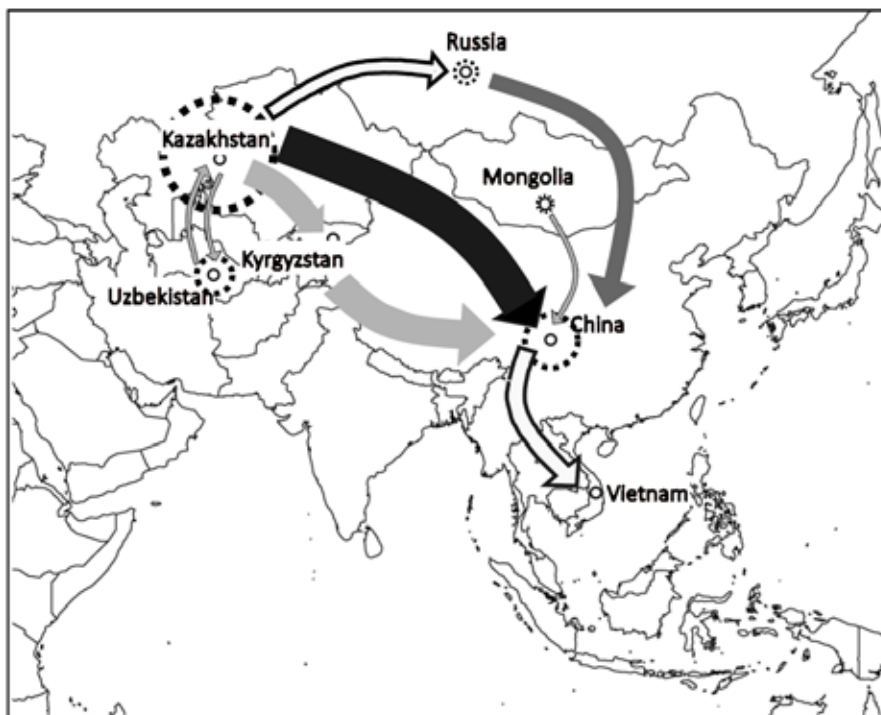
әдеби дереккөздерге сүйенсек, бұл елдерде тұтынушылар бар. Жетіспейтін ақпаратқа тұтынушылардың саны, пайдалану жиілігі мен контексті, үй шаруашылығындағы қорларды қабылдау және қол жетімділігі, сондай-ақ бөлшек сауда туралы мәліметтер кіреді. 2006 жылдан бастап бізде Қытай, Қазақстан және Сингапур бойынша неғұрлым ауқымды деректер бар, бұл ретте Қытай мен Сингапурда осы мәселелерді шешуге бағытталған USFWS жобалары іске асырылды.

Негізгі сарапшыларды тарту пайдалы

Сарапшылардың көмегімен елдер арасындағы тоғыз сауда буыны үшін болжамды бағалар алынды, бұл ретте Қазақстанға және Қазақстаннан келетін сауда ағындары барынша мұқият зерделенді (1-сурет). Дегенмен, сауда ағындарына қатысты үлкен белгісіздік бар. Орташа есеппен жылдық ағындар екі мән арасында өзгеріп отырды: ең

кішісі – Моңғолиядан Қытайға жылына шамамен 12,5 килограмм, ал ең үлкені – Қазақстаннан Қытайға жылына шамамен 1940 килограмм. Орташа есеппен ең көп өнім көлемі (жылына шамамен 3594 килограмм) Қазақстаннан экспортталды, ең көп орташа импорт Қытайда тіркелді (жылына шамамен 3895 килограмм). Сенімді интервалдың кеңдігі, соның ішінде ең үлкен ағын үшін де, бастапқы ақпарат көзінің шектеулі екенін көрсетеді.

Сарапшылар сондай-ақ Қазақстан → Қырғызстан → Қытай бағытын атап өтті. Бұл Қырғызстанның транзиттік мемлекет ретіндегі рөлі туралы соңғы болжамдарға сәйкес келеді, алайда әдеби дереккөздерге шолу Қырғызстан делдал ретінде іс жүзінде жоқ екенін көрсетеді. Бұл сәйкессіздік зерттеулердегі нақты артықшылықтарды көрсетеді. Бір сарапшы Вьетнам → Қытай сауда жолының болуын ұсынды.

1-сурет. Сараптамалық сауалнамалар негізінде құрастырылған *Saiga tatarica* ақбөкеннен алынатын өнім ағындарының құрылымы

Көрсеткілер сауда ағындарының бағыттарын көрсетеді, ал көрсеткілердің ені сарапшылар белгілеген 2012-2022 жылдар кезеңінде ақбөкен өнімдерін сатудың орташа көлеміне (кг-ға) шамамен сәйкес келеді. Нүктелі шеңберлер болжамды қорларды білдіреді, радиусы сол уақыт кезеңіндегі орташа көлемге (кг) пропорционалды. Көрсеткілердің түсі бағалаудың нақтылығын көрсетеді (қара ақ жиекті = бір сараптамалық бағалау, өте төмен нақтылық; ашық сұр = екі сараптамалық бағалау, төмен нақтылық; қою сұр = үш сарапшының бағалауы, орташа нақтылық; қара = төрт сарапшының бағалауы, жоғары нақтылық).

Оның пікірінше, Шығыс Азияда екі-жақты маршруттар болуы мүмкін және онлайн сауда мен трансшекаралық динамиканы мұқият зерттеу қажет. Азық-түлік қорларына келетін болсақ, алынған деректер елдер бойынша айтарлықтай өзгеріп отырды және бірнеше негізгі елдер бойынша ақпараттың жетіспеушілігімен шектелді.

Ақбөкендер саудасымен күрес жобалары ретінде бар олқылықтарды қалай шешеді

Ақбөкендер саудасымен күрес белгілі жобалары олқылықтарды талдау нәтижелерімен салыстырылған кезде айқын сәйкессіздіктер анықталды. Нақты деректерінде тұрақты олқылықтары бар кейбір елдерде – Гонконг, Жапония, Таиланд, Вьетнам және Қырғызстанда – жобалар шектеулі дәрежеде немесе мүлдем жұмыс істемейді. Керісінше, Қазақстанда, Моңғолияда және Өзбекстанда ақбөкенді заңсыз аулауға байланысты мәселелер кеңінен жарияланады. Соңғы кездері Ресейдегі ақбөкен саудасына қарсы жұмыстың қарқындылығы айтарлықтай төмендеді, бұл ынтымақтастық пен қаржыландырудың кең шектеулеріне сәйкес келеді.

Ұсыныстар

Бұл зерттеу арқылы болашақта дәлелдер жинауды қамтамасыз етудің үш тәжірибелік бағытын ұсынады.

Біріншіден, сауда фактісін көрсететін құжаттық негіздер де, сараптамалық қорытындылар да көрсететін елдерде делдалдар мен жеткізушілер тізбегінің ең аз зерттелген буындарына назар аудару қажет. Қырғызстан делдал елдің сипаттамаларын түсінудің өте жақсы үлгісі болып табылады. Гонконг, Жапония, Тайланд, Вьетнам, Малайзия және Сингапур да зерттеуге жақсы объект болып табылады, бірақ сауда операцияларына, нарық көлеміне және

өнеркәсіптік және жекеменшік өнімдер қорларына баса назар аудару керек.

Екіншіден, деректер өте сирек немесе мүлдем жоқ, бірақ тұтынушылардың болуы ықтимал елдерде терең зерттеулер жүргізу қажет. Бұл елдерге Австралия, Жаңа Зеландия және Америка Құрама Штаттары кіреді. Ақбөкен өнімдерін тұтынудың ауқымын, жиілігін және мотивтерін толық түсінбестен, мінез-құлықты өзгерту немесе сұранысты азайту үшін мақсатты шараларды әзірлеу және олардың тиімділігін бағалау мүмкін емес.

Үшіншіден, негізгі импорттаушы елдердің сарапшыларын белсендірек және көбірек тарту және тек сауалнамаларды ғана емес, сонымен қатар нақты уақыт режимінде талқылаулар жүргізу маңызды. Бұл көптеген мәселелерді анықтауға, кездесулерді жиірек өткізуге және жеткізу тізбегінің ең белгісіз салаларында келісімге қол жеткізуге көмектеседі.

Бұл шаралар таралған елдердегі сауда жағдайын зерттеуді жалғастыру қажеттілігін жоймайды. Қазақстанда, Моңғолияда және Өзбекстанда заңсыз өндіруді бақылау және құқық қорғау органдарының жұмысын қамтамасыз ету маңызды болып қала береді. Алайда, нақты деректерді жинау аз зерттелген тізбектің орта буынында және кейбір құжатталмаған тұтыну нарықтарында үлкен пайда әкелуі мүмкін.

Құжаттамалық дәлелдер тіл мен елге байланысты өзгеріп отырады, ал кейбіреулері тек аз ғана қосымша дереккөздерге негізделген. Сарапшылар тобында кейбір негізгі импорттаушы елдердің өкілдері болмады, бұл кейбір сауда ағындары мен өнім қорларының қолжетімділігін шектеді. Негізгі арналар бойынша, соның ішінде Қазақстан → Қытай арнасы бойынша берілген мағлұматтардың сенімділігі,

сол мәліметтердегі жаңа деректер белгісіздікті азайтқанға дейін нәтижелерді алдын ала қарастыру керектігін көрсетеді.

Қорытынды

Дәлелдердің белгісіздігін ескере отырып, әдеби шолуды құрылымдалған сараптамалық пікірмен біріктіру арқылы біздің зерттеуіміз ақбөкендерді жеткізу тізбегі мен ең маңызды олқылықтардың тұтас көрінісін береді. Бұл тәсіл мәселелерге басымдық берудің, сауда ағынын бағалауды құрастырудың және зерттеу жобаларын тізбектегі ең маңызды және ең аз зерттелген буындармен үйлестірудің ашық жолын ұсынады. Негізгі тұжырым - бірқатар Азия елдеріндегі делдалдар мен жеткізушілер саудадағы орталық рөліне қарамастан, әлі де нашар зерттелген. Бұл жерлердегі тәуелсіз деректерді мақсатты түрде жинау ақбөкеннің халықаралық саудасын бақылауды жақсартуға көмектеседі.

Осы зерттеуге қатысуға уақыт бөлген барлық ақбөкен сарапшыларына, сондай-ақ осы жұмысты қолдағаны үшін АҚШ Балық ресурсы және жабайы табиғат күзету қызметіне және Оксфорд университетіне алғыс айтамыз. Зерттеу туралы толығырақ ақпарат алғыңыз келсе, мына сілтемені басыңыз: iccs.org.uk/wp-content/uploads/2024/07/R_Arnold-Saiga-Thesis-General-2024.pdf.

¹ Оксфорд университеті

² Ақбөкенді сақтау альянсы

* Автор-корреспондент: r.arnold@oceans.ubc.ca

Жаңа басылымдарды іріктеу

Bayarmaa, Ch, B. Nyambayar, B. Buuveibaatar, N. Batsaikhan, O. Munkhtogtokh, B. Gantulga, B. Bayartogtokh. 2025. Seasons of sustenance: Unveiling the dietary patterns of Mongolian saiga and livestock. *Mammalian Biology*. 105: 341-353. doi.org/10.1007/s42991-025-00482-2

Bizhanova, N., Grachev, A., Rametov, N., Baidavletov, Y., Saparbayev, S., Bespalov, M., Bespalov, S., Kumayeva, I., Toishibekov, Y., Khamchukova, A. and Grachev, Y., 2025. Railway and Road Infrastructure in Saiga Antelope Range in Қазақстан. *Diversity*, 17(6), p.431. mdpi.com/1424-2818/17/6/431

Absatirov, G., Smagulov, D., Bozymov, K., Shalmenov, M., Nassambayev, Y., Yessengaliyev, K., Baitlessova, L. and Girisgin, A.O., 2025. Risks to the Growth, Conservation and Management of the Ural Saiga Population. *Diversity*, 17(9), p.595. mdpi.com/1424-2818/17/9/595

Lin, M.M., Fuller, R.A., Kwon, I.K., Lee, K., Chan, S., Qiu, W., Yu, Y.T. and Choi, C.Y., 2025. Downlisting and recovery of species assessed by the IUCN. *Conservation Biology*, p.e70103. conbio.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/cobi.70103

Rizzolo, J.B., Cheung, H. and Chan, J.Y., 2025. Substitutability of CITES-listed species in traditional Chinese medicine amongst the general public in Hong Kong. *Journal for Nature Conservation*, p.127070. sciencedirect.com/science/article/pii/S161713812500247X

Alyona Koshkina, Ilya Smelansky, Aida Tabelinova, Genevieve Stephens, Sorrel Jones, Albert Salemgareev, Michele Bowe, Adam Devenish, 2026. Drivers of human-saiga antelope conflict in semi-arid rangelands of West Kazakhstan. *Biological Conservation*, Volume 313, 111631. sciencedirect.com/science/article/pii/S0006320725006688

Ақбөкендер күн батқанда. Л. Филоненконың фотосы

Д-р Буувейбаатар Баярбаатар, Моңғолия

Біздің жаңа кейіпкеріміз – доктор Буувейбаатар Баярбаатар (Буувэй) Жабайы табиғатты қорғау қоғамының (WCS) Моңғолия бағдарламасының аға ғылыми қызметкері. Ол тұяқтылардың, соның ішінде құландардың, қарақұйрықтардың және ақбөкендердің көшпелі түрлерін зерттейді және сақтауға көмектеседі. Ол сондай-ақ Моңғолияны Жабайы жануарлардың қоныс аударатын түрлері туралы конвенцияның (КТК) ғылыми кеңесшісі ретінде таныстырады. Сонымен қатар Буувей ақбөкенді сақтау Альянсының басқару комитетінде қызмет етеді және ХТҚО-ның жылқы мен бөкенге арналған арнайы топтарының мүшесі болып табылады.

Редактор: Ақбөкенге алғаш қашан қызығушылық таныттыңыз?

Д-р ББ: Менің ақбөкендерге деген қызығушылығым 2006 жылы Моңғолия Ғылым академиясында жас зерттеуші болып жұмыс істеген кезімде басталды. Сол жылы маған ақбөкенді қорғауға арналған WCS жобасына қатысу бақыты бұйырды. Біз қыркүйек айында ақбөкендер мекендейтін батыс Моңғолияға аттандық, және сол кезде мен бұл таңғажайып жануарларды жабайы табиғатта алғаш рет көрдім.

Мені ақбөкендердің басқа тұяқтылардан қаншалықты ерекшеленетіні бірден таң қалдырды. Олар басын төмен түсіріп жүгіреді және ешқашан секірмейді-бұл оларға біртүрлі, ежелгі бейнесінен көрініс береді. Сол экспедиция кезінде біздің команда тарихта алғашқы болып ересек ақбөкендерді торға қамап ұстап, оларға радиотаратқыштары бар қарғыбауларды бекітті — бұл бұрын-соңды ешкім жасамаған нәрсе еді. Бұл жануарларды жақыннан көру ұмытылмас әсер берді. Мен дәл сол кезде ақбөкенге қатты қызықтым.

Редактор: Ақбөкенді зерттеу мен қорғауды қашан бастадыңыз?

Д-р ББ: Менің тікелей қатысуым 2006 жылы, ақбөкендердің қозғалысын алғашқы зерттеу кезінде басталды. Кейінірек біздің топ жүйелі қашықтықтан тексеруді енгізді — бұл Моңғолиядағы ақбөкендерге мұндай тәсілді қолданудың алғашқы жағдайы болды. Бүгінгі таңда бұл әдіс популяция саны мен динамикасын бағалаудың ұлттық стандартына айналды.

Бірнеше жылдан кейін мен көбею, төлдердің тірі қалуы және өлім себептерін зерттеуді басқардым. Үш жыл ішінде біз 116 ақбөкен лағын ұстап алып, олардың қозғалысын және тіршілігін бақылау үшін радиотаратқыштармен жабдықтадық. Бұл зерттеу менің АҚШ-тың Амхерст Массачусетс университетіндегі магистрлік диссертациямның негізін қалады. Содан бері мен ақбөкендермен жұмыс істеп келемін, негізінен олардың қозғалысын, үй жануарларымен өзара әрекеттесуін және инфрақұрылымның дамуы мен аурулардан туындайтын қауіптерді зерттеймін.

Буувэй Моңғолияның батысындағы дала жұмыстары кезінде ақбөкеннің төлін ұстап тұр. WCS фотосы

Редактор: Далалық экспедицияларыңыздан ерекше оқиғаңыз бар ма?

Д-р ББ: Иә, бір оқиға есімде ерекше сақталып қалыпты. 2008 жылы біз ақбөкен лақтарын аулау және қарғыбауларды орнату бойынша алғашқы экспедициямызға аттандық. Біз 40 радио қарғыбауын сатып алдық, бірақ бұрын соңды ешқайсымыз жаңа туған төлдерді көрген емеспіз. Шопандардың әңгімелері мен әдебиеттегі аздаған деректерге сүйене отырып, біз төлдеу мамыр айының соңында болады деп күттік және экспедицияны осы уақытқа жоспарладық.

Біз күн сайын, таң атқаннан күн батқанға дейін, жаңа туған төлдерді көру үмітімен буаз ақбөкендерді бақылайтынбыз. Аналықтары төлдерін әр 2-3 сағат сайын тамақтандыруға келетіні белгілі, сондықтан оларды ұзақ

2009 жылы Батыс Моңғолияда жүргізілген далалық зерттеулер кезінде ақбөкен лағын өлшеу. WCS фотосы

уақыт және шыдамдылықпен бақылау қажет болды. Бір апта өтті-біз бірде-бір лақ таппадық. Тіпті біздің жетекшіміз, доктор Джоэл Бергер, даладағы уақыты аяқталған кезде кетуге мәжбүр болды. Біз қатты шаршадық және көңіліміз қалды, ал барлық 40 қарғыбау пайдаланылмаған күйінде қалды.

Кенеттен, бір күні кешке лагерьге оралғанда, ашық терезеден ақырын ақырын дыбыстар естідік. Біз тоқтап, іздеуге кірістік. Кенеттен топ мүшелерінің бірі айқайлады — жерде, құмды топырақпен араласып, кішкентай ақбөкен лағы жатыр. Бірнеше минуттан кейін тағы бір әріптесім екіншісін тапты. Олардың әрқайсысының салмағы шамамен 2,5 келі болатын жаңа туған егіздер екен.

Бұл жаңалық бәрін өзгертті. Келесі апта бойы біз төлдерді таба бастадық және 40 радио қарғыбаулардың барлығын орнаттық. Біз зерттеу нәтижесінде моңғол ақбөкендері әдетте 10 маусым шамасында төлдейтінін, ал төлдеушыңы 13-20 маусым аралығында болатынын білдік. Көптеген аналықтары егіздер туады, бірақ қатал қыстан кейін

олардың саны азаяды. Өкінішке орай, төлдердің жартысына жуығы өмірінің бірінші жылында, негізінен түлкі мен бүркіт сияқты жыртқыштардың кесірінен өледі.

Редактор: Жұмысыңыздағы басты қиындықтар қандай?

Д-р ББ: Моңғолияның шөлді аймақтарындағы далалық зерттеулер әрқашан үлкен шыдамдылықты қажет етеді. Арақашықтықтар өте үлкен, климаты айрықша, суға, отынға және байланысқа қол жеткізу өте шектеулі. Әрбір экспедиция мұқият дайындық пен төзімділікті қажет етеді.

Логистикадан басқа, елеулі экологиялық қиындықтар да бар. Тіршілік ету ортасының деградациясы мал жаюдың шамадан тыс көптігі, тау-кен өндірісі және көші-қон жолдарын бұзатын инфрақұрылым жобаларымен күшейеді. Ұсақ күйіс қайыратын жануарлардың індеті (PPR) және аусыл (Ausle) сияқты аурулардың өршуі бірнеше апта ішінде популяцияны жойып жіберуі мүмкін.

Тағы бір мәселе-ұзақ мерзімді қаржыландыру мен институционалдық қолдауды қамтамасыз ету. Ақбөкендерді қорғау көпжылдық күш-жігерді қажет етеді, ал жобалардың көпшілігі қысқа мерзімді гранттармен қаржыландырылады. Мемлекеттік серіктестердің назарын аудару және жергілікті қауымдастықтармен байланыс орнату кейде далалық жұмыстар жүргізу сияқты қиын болуы мүмкін.

Редактор: Бұл мәселелерді қалай шешуге болады?

Д-р ББ: Мемлекеттік органдар, ғалымдар және жергілікті тұрғындар арасындағы тығыз ынтымақтастық арқылы көптеген қиындықтарды азайтуға болады. Жауапкершілік бөлісілген және әрекеттер келісілген кезде табиғатты қорғау ең тиімді болып табылады.

Инфрақұрылымды дұрыс жоспарлау маңызды: автомобиль жолдары мен теміржолдар көші-қон жолдарын ескеруі және жабайы жануарлардың өтуін қамтамасыз ету керек. Жаппай өлімнің алдын алу үшін ауруларды бақылау және жедел әрекет ету жүйелерін кеңейту де маңызды.

Соңында, адамдарға инвестиция жасау керек – инспекторларды оқытып, жабдықтау, қоғамдық мониторингті қолдау және тұрақты ұзақ мерзімді қаржыландыруды қамтамасыз ету. Жергілікті тұрғындардың жауапкершілігін қалыптастыру, ал институционалдық міндеттеме алға жылжудың ең тұрақты жолы болып табылады.

Редактор: Жұмысыңызда сізге ең ұнайтын нәрсе не?

Д-р ББ: Менің сүйікті ісім — түзде болу, Моңғолияның шексіз далалары мен тауларын аралап, жабайы жануарларды олардың табиғи ортасында бақылау. Дәл осы жерде мен шабыт

Ақбөкен лақтарын табу қиын мәселе, оған көбінесе бірнеше сағат бойы мұқият бақылауды қажет етеді. WCS фотосы

аламын — ақбөкендер мен қарақұйрықтар жайылатын шексіз жазықтарда және қар барысы тұратын қатал тауларда. Менің ғылыми мансабым қарақұйрықты зерттеуден басталды, кейінірек ақбөкенге қызығушылық таныттым. Уақыт өте келе менің зерттеуім басқа түрлерді қамти бастады: құлан, қарақұйрық және жақында қар барысы. Бұл жобалар Моңғолияның экожүйелерінің тұрақтылығы мен әртүрлілігіне деген таңданысымды арттырды. Маған әрбір экспедиция жаңа нәрсе әкеледі: сирек кездесетін жануарларды іздеу, жаңа деректер жинау немесе жай ғана таң атқанда даланың тыныштығын сезіну.

Редактор: Ақбөкенді қорғаудың болашағы қандай және одан әрі не істеу керек?

Д-р ББ: Мен Моңғолиядағы ақбөкеннің болашағына оптимистік көзқараспен қараймын. Популяция тұрақтылықты көрсетуде, бірақ ұзақ мерзімді өмір сүру ақбөкеннің тіршілік ету ортасын сақтауға және оның әртүрлі маусымдардағы жерлері арасындағы байланысқа

тәуелді. Басымдық — тозған жайылымдар мен суаттарды қалпына келтіру, сондай-ақ негізгі көші-қон жолдарында инфрақұрылым құрылысының алдын алу.

Соңғы жылдары ақбөкендер өздерінің тарихи таралу аймағына орала бастады, олар шағын тұрақты субпопуляцияларды құруда. Осы жаңа топтарды нығайту және олардың негізгі популяциямен байланысын сақтау өте маңызды. Сонымен қатар, жаппай індеттің қайталануына жол бермеу үшін ауруларды бақылау мен алдын алу шараларын жақсарту қажет.

Редактор: Сіз табиғатты қорғау саласында жиырма жылдан астам жұмыс істеп келесіз. Осы уақыт ішінде не өзгерді?

Д-р ББ: Мен соңғы 20 жылда Моңғолияда табиғатты қорғауы айтарлықтай ілгерілеудің куәсі болдым. Ауыл тұрғындары экономикалық өсімнің, негізінен тау-кен өндірісінің арқасында жақсы өмір сүре бастады, ал негізгі табыс көзі болып табылатын мал саны айтарлықтай өсті.

Жабайы табиғатты қорғаудың маңыздылығы туралы қоғамның хабардарлығы артты, заңнамалық база жетілдірілді, ғалымдар, мемлекеттік органдар және жергілікті қауымдастықтар арасындағы ынтымақтастық нығайды. Нәтижесінде, бір кездері үлкен қауіп төндірген браконьерлік айтарлықтай азайды.

Дегенмен, осы жетістіктермен қатар жаңа экологиялық мәселелер де туындады. Қарқынды даму және шамадан тыс мал жаю тіршілік ету ортасының деградациясын арттырып отыр, ал климаттың өзгеруі ауа райының экстремалды құбылыстарының жиілеуіне әкелуде.

Моңғолия дұрыс бағытта келе жатыр, бірақ басты мақсат - экономикалық даму мен қоршаған ортаны қорғау арасындағы тепе-теңдікті табу. Тек осы тепе-теңдікті сақтау арқылы ғана біз ақбөкен сияқты ерекше түрлердің тіршілік етуін жалғастырып, болашақ ұрпақтарды қуанта аламыз.

АЛҒЫС

Біз ақбөкенді сақтау Альянсының жұмысын қолдауға өздерінің ақшалары мен уақыттарың бөлген адамдарға үлкен ризашылығымызды білдіреміз. Осы бюллетеньді жариялауға қолдау көрсеткен жабайы табиғатты қорғау желісіне (WCN), АҚШ-тың балық аулау және жабайы табиғат қызметіне (USFWS) ерекше алғыс білдіреміз.

Ақбөкенді сақтау Альянсы
saiga-conservation.com

Ақбөкен бойынша ресурстық
орталық
saigaresourcecentre.com

Email
saigaalliance@googlemail.com

© Saiga Conservation Alliance
2024/2025

Registered charity England
and Wales

Валерий Малеевтің суреті

